

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет дошкільної і технологічної освіти
Кафедра дошкільної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В.

«___» _____ 20__р.

Реєстраційний № _____

«___» _____ 20__р.

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ П'ЯТОГО РОКУ
ЖИТТЯ В САМОСТІЙНІЙ ХУДОЖНЬО-ПРОДУКТИВНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ ВИХОВАТЕЛІВ
ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ДВПм-16
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Бесчастна Юлія Миколаївна

Керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Бадіца М. В.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ-П'ЯТИРІЧНОГО ВІКУ ТА ШЛЯХІВ ЇЇ РОЗВИТКУ .	7
1.1. Проблема розвитку комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя у науковому вимірі.....	7
1.2. Самостійна художньо-продуктивна діяльність як джерело розвитку комунікативної взаємодії дошкільників	13
Висновки до першого розділу	22
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРАКТИЦІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	24
2.1. Аналіз державних програм та передового педагогічного досвіду вихователів-практиків із розвитку комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя.	24
2.2. Аналіз стану організації комунікативної взаємодії дошкільників у самостійній художньо-продуктивній діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти.....	28
Висновки до другого розділу	40
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ 5 року життя У САМОСТІЙНІЙ ХУДОЖНЬО- ПРОДУКТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	42
3.1. Етапи впровадження розвитку комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя у самостійній художньо-продуктивній діяльності.....	42
3.2. Презентація навчально-методичного забезпечення розвитку комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя у самостійній художньо-продуктивній діяльності	50
Висновки до третього розділу	53
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ	66

ВСТУП

Актуальність дослідження. Гармонійний розвиток сучасної дитини як майбутнього громадянина України - проблема нагальна. Потреба зануритися у природу рушійних сил розвитку дитини спонукає зарубіжних та вітчизняних науковців, вихователів, педагогів, психологів проводити різнобічні та поглиблені дослідження. Їх актуальність зумовлюється пріоритетними напрямками Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Закону України «Про дошкільну освіту» [21], Програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля», спрямованих на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, вдосконалення форм, методів і технології навчання дітей основам взаємодії, розвитку культури мовлення та самостійності з урахуванням психолого-типологічних особливостей дітей даного етапу розвитку.

Проблему покращення взаємодії на даному етапі онтогенезу досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Зокрема, концептуальні засади мовленнєвого розвитку дитини, як обов'язкового компоненту комунікативної взаємодії в системі дошкільної освіти знаходимо у О. Денисенко [19], Т. Піроженко [44], О. Ушакової [58]; особистісно-орієнтований підхід до виховання як метод впливу на дошкільника в ранньому онтогенезі вивчали О. Запорожець, О. Коненко [25]; розвиток спілкування дошкільників досліджували О. Леонт'єв [33], А.Рузьська, О. Смирнова; наукове положення про дитину як активного суб'єкта комунікативної діяльності розробляли М.Лісіна, В.Слободчиков; комунікативну компетентність у дошкільному віці вивчали О.Денисенко [19], Л.Калмикова [27;28], А.Дяченко [22]; розвиток мовлення у художньо-продуктивній діяльності - О.Білан, І Біла [5;7], А.Низковська [40]; види та технології художньо-продуктивної діяльності - О.Долинна [17], Г.Сухорукова, Т.Березовська [8], О.Дроботій [18], А.Заболотня [23], Л.Шелестова [59]. Вивчають проблему гармонійного розвитку дошкільника викладачі кафедри дошкільної освіти Криворізького педагогічного університету. Зокрема, організацію мовленево-творчої діяльності як засобу розвитку

особистості дошкільника вивчала О.Ковшар [32]. М.Бадіца [4] досліджує художньо-продуктивні засоби розвитку дошкільника, робота вихователя-тьютора з обдарованими дітьми - була у центрі уваги К.Суятинової.

Аналіз основних положень цих досліджень дозволяє визначити головні принципи, які характеризують процес розвитку дитини. Серед таких принципів (узагальнених В.Зінченко, Є.Моргуновим) особливо визначаємо: творчий характер розвитку дитини, сумісну діяльність дитини та вихователя, максимальне використання можливостей провідної діяльності, ампліфікацію (розширення) дитячого розвитку як умови вільного пошуку та знаходження себе у різноманітних формах діяльності, спілкування. Зокрема, надзвичайно важливим для майбутнього школяра є розвиток ефективної комунікативної взаємодії, комунікативної компетенції. Особливого значення дослідження комунікативної компетентності набуває стосовно дітей-п'ятирічок дошкільного віку, який характеризується, з одного боку, активним включенням дитини в групову комунікативну взаємодію з однолітками, з іншого – збагаченням досвіду спілкування з дорослим, що сприяє формуванню комунікативної готовності до навчання у новій українській школі, подальшої її соціалізації. Це стверджували Ю.Бистрова, Ю.Приходько, Л. Руденко, О.Синьов тощо [цит за 50].

Зважаючи на те, що комунікативна взаємодія (як сумісна дія у грі, спілкуванні, продуктивній діяльності) впливає на інших, змінює їх поведінку, слід шукати різноманітні, ефективні технології та шляхи її розвитку. Це дасть можливість навчити дошкільнят встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими дітьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне, неконфліктне спілкування.

Розвивати комунікативну компетентність для ефективної взаємодії можна різними засобами. Зокрема, у самостійній художньо-продуктивній діяльності, яка є ефективним шляхом всебічного гармонійного розвитку особистості. Залучення дошкільників до художньо-продуктивної діяльності: праці дітей та художньої діяльності (за О.Пісоцьким) [46], сприяє позитивно-емоційному збагаченню, викликає емоції радості, задоволення, захоплення, натхнення,

вितісняє тривожність, напругу, почуття безпорадності. Художньо-продуктивна діяльність задовольняє гостру потребу дітей у самовираженні, є одним із найбільш улюблених занять дошкільників, викликає високу зацікавленість, відносно невелику стомлюваність, непогану результативність. Ці фактори позитивно впливають на загальний психічний розвиток дитини і разом з тим ця діяльність - є засобом всебічного розвитку дитини. Також для ефективної комунікативної взаємодії потрібно підвищувати комунікативно-мовленевий розвиток дитини, як одну з умов покращення такої взаємодії.

Достатня кількість наукових досліджень, які приділялися проблемі вивчення означеного аспекту розвитку дитини, потребують постійного оновлення, осучаснення, пошуку нових засобів та методів роботи. Саме це робить наше дослідження на тему «Розвиток комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя у самостійній художньо-продуктивній діяльності» актуальним та своєчасним.

Мета роботи: виявити, теоретично обґрунтувати та провести моніторинг стану комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя, у самостійній художньо-продуктивної діяльності.

Обрана мета зумовила **такі завдання дослідження:**

- виявити стан розробки проблеми комунікативної взаємодії дошкільників та шляхів її розвитку з метою уточнення ступеню розробленості теми у психолого-педагогічній літературі;
- провести моніторинг стану комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя з метою визначити основні проблеми у цій сфері взаємодії.
- розробити та апробувати ефективність програми щодо розвитку комунікативної взаємодії дітей засобами самостійної художньо-продуктивної діяльності
- розробити методичні вказівки для працівників виховних закладі щодо розвитку комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя шляхом залучення їх до самостійної художньо-продуктивної діяльності.

Об'єкт: самостійна художньо-продуктивна діяльність

Предмет: розвиток комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя

Методи та методики

У процесі дослідження для досягнення мети, розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів:

а) теоретичних: теоретико-методологічний аналіз проблеми, систематизація наукових літературних джерел, порівняння та узагальнення даних);

б) емпіричних: спостереження, індивідуальні та групові бесіди.

Для досягнення цілей дослідження застосовано комплекс тестових методик: спостереження з фіксацією результатів у протоколі досліджень, анкетування, метод експертних оцінок, проєктивна методика «Неіснуюча тварина» (для оцінки сфери комунікативної взаємодії); методи математичної статистики.

Практичне значення отриманих результатів. Результати проведеного дослідження, узагальнені у методичних вказівках, можуть бути використані вихователями закладів дошкільної освіти (ЗДО) для підвищення рівня комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя шляхом залучення їх у самостійну художньо-практичну діяльність, а також в системі професійної підготовки студентів при викладанні навчальних дисциплін з дошкільної, вікової та педагогічної психології, методики викладання тощо.

Експериментальна база дослідження. Наше експериментальне дослідження проводилося у листопаді 2020 - лютому 2021. Експериментальна база - комуніальний заклад «Радіонівський заклад дошкільної освіти (ЗДО)» ясла-садок «Берізка» Лозуватської сільської ради.

Досліджувані – різновікова група «Веселка» (5 – 6 року життя). Загальна вибірка 15 осіб: 6 хлопчиків та 9 дівчаток.

Структура роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, списку використаних джерел (у кількості 65), 4 додатків. Загальний обсяг роботи становить 75 сторінок. У тексті подано 6 рисунків, 4 таблиці. Додатки викладено на 66 – 75 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ-П'ЯТИРІЧНОГО ВІКУ ТА ШЛЯХІВ ЇЇ РОЗВИТКУ

1.1. Проблема розвитку комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя у науковому вимірі.

Для ґрунтовного дослідження проблеми нашої кваліфікаційної роботи слід ознайомитися з основними дефініціями. Так, у за визначенням словника української мови:

- *комунікативно-мовленевий* – спілкування за допомогою мови;
- *комунікативна компетентність* – володіння такими навичками, вміннями, які проявляються у діяльності, підвищують загальний рівень культури, покращують комунікативні здібності.
- *комунікативна взаємодія* - процес взаємодії між різними суб'єктами, при якому відбувається обмін інформацією: передача, прийом, розширення, дослідження цієї інформації у взаємодії [42].

Посилаючись на дослідження Ю.Бардашевської, яка вважає комунікативну взаємодію (інтерактивність) суб'єкто-об'єктно-суб'єктною діяльністю, погодимося що основними аксіомами комунікативної взаємодії є забезпечення взаємодії передусім на підставі розвиненості мови. Найменшою одиницею мовленевого спілкування, зазначає авторка, визнано мовленевий акт, що є інтенційно, ситуативно зумовленим, граматично та семантично організованим, супроводжується відповідними діями мовця, спрямований на партнера по спілкування та його реакцію. [6, с.5] Тому інформація про комунікативно-мовленевий розвиток потребує певного висвітлення у процесі нашого дослідження.

Взаємодія дітей розвивається у процесі спілкування, гри, продуктивної діяльності, які мають свої відзнаки на різних етапах онтогенезу. Ці ознаки в узагальненому вигляді представлено у С.Нартової-Бочавер [41]. Так, до 2-х років взаємодія дітей короткочасна та швидко розпадається. У 2 роки взаємодія

змінюється на емоційно-практичну, коли дитині потрібне активне залучення однолітків до активності, пустощів. Дитині цікаві сумісні дії, формується процес самовиявлення, з'являється інтерес до друзів. У віці 4-6 років спостерігаємо ситуативно-ділову форму взаємодії. Спілкування з однолітками на першому місці, тому що змінюється провідна діяльність (з предметної та сюжетно-рольову гру) і виникає потреба у колективі. Дошкільники прагнуть налагодити ділове спілкування, при якому пробують погоджувати свої дії, йти на компроміси, ділитися іграшками, поступатися більш привабливою роллю у грі. Але у той же час у спілкуванні можна побачити змагальність: потребу підкреслити свою «позитивність», власні досягнення, вказати на недоліки інших, привернути увагу до себе та до продуктів своєї діяльності, а також разом створити певні продукти, які потім можна використовувати у грі. Незрозумілими залишаються для п'ятирічки інтереси, бажання товариша по грі, мотиви його поведінки хоч все, що робить одноліток йому цікаво. Тобто, яскраво проглядається прагнення до визначення та поваги, для чого потрібна розвинена комунікативна взаємодія. А також разом створити певні продукти, які потім можна використовувати у грі.

У цей час дитина, як вважає О.Карабанова [30], здатна до позаситуативного спілкування, ніяк не пов'язаного з тим, що відбувається тут і зараз. Діти розповідають один одному про те, де були, що бачили, діляться своїми планами або уподобаннями, дають оцінки якостям та вчинкам інших дітей. У цьому ж віці між ними вже можливо спілкування в звичному розумінні цього слова. Воно не пов'язане з іграми, іграшками. Діти можуть довго просто розмовляти (чого не вміли робити в молодшому дошкільному віці), не здійснюючи при цьому ніяких практичних дій. Істотно змінюються і відносини між ними. Позаситуативне спілкування можна також віднести до сфери, де розвивається комунікативна взаємодія.

Основою продуктивної комунікативної взаємодії є комунікативно-мовленевий розвиток дитини у цей період. О. Денисенко та Т. Піроженко [44] виділяють рівні, на яких забезпечується комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини: поведінковий, когнітивно-лінгвістичний, особистісний. Особливостями

поведінкового рівня є: спрямування уваги на партнера по спілкуванню, настанова на реакцію, відповідь; володіння різноманітними експресивно-мімічними засобами спілкування, вміння налагоджувати міжособистісні контакти. Комуникативно-мовленнєвий розвиток, на переконання О.Джелелей, є передумовою розвитку особистості дитини, її можливості засвоювати відповідні людські дії у ході активної взаємодії з дорослими та однолітками, формуванні комуникативної компетентності. А набута комуникативна компетентність: допомагає розширити кругозір дитини; сприяє оволодінню суспільним досвідом; впливає на розвиток емоційно-вольової сфери; сприяє становленню провідних видів діяльності; орієнтує на мовлення дорослих. Спілкування з ними сприяє збагаченню змісту свідомості дитини, детермінує його структуру, розвиток мислення, пам'яті, уяви, особистості, свідомості. Комуникативно-мовленнєвий розвиток дитини, яка живе у несприятливих соціальних умовах, відповідно позбавлений таких функцій [20].

Узагальнюючи дослідження науковців (Л.Калмикової, Л.Порядченко, Н.Харченко) щодо особливостей комуникативно-мовленевого розвитку дітей середнього дошкільного віку, можна зазначити ті, які сприяють покращенню комуникативної взаємодії (див.рис.1.1)

Розвиток знакової функції мовлення	Розвиток внутрішнього плану діяльності
Розширення лексичного запасу	Збільшення вербального компоненту ніж невербального
Покращення розуміння слів з опорою на власний досвід	Контексна та пояснювальна форми мови
Засвоєння парадигми форм слова у граматиці	Здатність послідовно пов'язувати окремі повідомлення
Здатність встановлювати словесний склад речення	Діалогічне та монологічне мовлення
Ускладнення регулювальної функції мовлення	Формування всіх етапів породження монологу
Подальший розвиток звукової культури	Критичне ставлення до мовлення
Переважає опису іншим функціонально-смысловим типам мовлення	Удосконалення граматичної правильності мови

Рис.1.1.Комунікативно-мовленеві вміння та навички дітей року життя (на основі опрацювання теоретичних джерел) [27;52;61].

Мовленнєве спілкування (на думку Н.Гавриш) є одним з перших та основних видів діяльності дитини, яким вона оволодіває під час вікового розвитку. Воно є універсальною умовою розвитку особистості в період дошкільного дитинства. У процесі спілкування дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ у його цілісності й різноманітності, формує та розкриває власний внутрішній світ, свій образ Я, засвоює та створює культурні цінності, є при цьому активним суб'єктом взаємодії [15].

О.Каменська виділяє одну з основних функцій мовлення дитини у цьому віці - *мова як знаряддя комунікації*. Це напряду пов'язане з комунікативною взаємодією. Спочатку мова ситуативна, потім формується здібність до зв'язного мовлення, коли можливий повноцінний опис ситуації чи змісту мультфільму. Більш зрозуміло виражаються свої інтенції. Їх коло розширюється: від прагнення виразити своє задоволення-незадоволення до організації взаємодії, формування правил гри (або навпаки - самозахисту) [29].

Мова дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довкіллям і завдяки якому відбувається процес соціалізації. Наразі трактування мовленнєвого спілкування науковцями (А.Богущ, Н.Гавриш) здійснюється у контексті теорії мовленнєвої діяльності. Вчені розуміють мовленнєве спілкування як специфічну форму взаємодії людей у процесі їх пізнавально-трудова діяльності, що складається з комунікативних актів, у яких беруть участь комуніканти – різні люди, що продукують висловлювання (тексти) та інтерпретують їх [11].

Особливості спілкування з однолітками яскраво проявляються у підборі тем розмов. Дослухаючись до цих тем, можна визначити цінності дитини, найбільш значущі для неї у товаришах. У п'ять років дитина багато розповідає про себе, свої уподобання. Вона може поділитися «планами на майбутнє» або знаннями з приводу будь-яких подій. Контакти стають тіснішими, але взаємодія може бути конфліктною.

У дітей дошкільного віку існують паралельно дві сфери комунікативної взаємодії: спілкування з дорослими: вихователями, членами сім'ї, знайомими та незнайомими людьми; спілкування з дітьми—однолітками, меншими чи старшими за віком.

А.Реан [53] надав опис своєрідності таких видів спілкування. *Спілкування з дорослим*, в першу чергу має оціночні впливи на дитину, тому містять емоційні та пізнавальні елементи. Такі впливи скеровують увагу дитини на позитивні та негативні сторони власної поведінки, формують модель уявлення дитини про себе, свої можливості. Занижена оцінка дорослого викликає у дитини незгоду, суперечки, відмову від діяльності. Завищена оцінка має два протилежні впливи: викривлення уявлення дитини про себе; мобілізація сил на подальші досягнення, стимуляція оптимізму, впевненості. Досвід взаємодії з дорослим - це не тільки головне джерело оціночних впливів. Взаємодія з дорослим дозволяє дитині зрозуміло вербалізувати свій досвід. Досвід спілкування з дорослим, певним чином, засіб порівняння себе з ідеалом, еталоном, до якого потрідно прагнути. При цьому, слід зазначити, чим менше дитина - тим нижчий рівень сприймання критичності дорослих впливів. У п'ятирічок дорослий для дитини - авторитет. *Спілкування дошкільника з однолітками*. У такій взаємодії ми спостерігаємо протилежний ефект. Чим менше дитина, тим менш значуща для неї оцінка однолітків. Дорослішання дає можливість дитині порівнювати себе з «собі подібними», є основою для набуття основних навичок колективного життя. Взаємодія з однолітками - це і засіб обміну взаємними оціночними думками, завдяки яким дитина як би бачить себе «з боку» [53].

На думку Є.Сарапулової, Т.Панченко: невміння дітей організувати спілкування провокує особистісні та поведінкові порушення, що сприяють появі замкнутості або почуття незадоволеної людини. Як показує практика, цілеспрямоване формування комунікативних компетентностей для ефективної взаємодії у дошкільників часто залишається поза увагою вихователя. Діти не вміють домовлятися, часто сваряться, не намагаються почути один одного,

агресивні. Конфліктні ситуації не тільки перешкоджають нормальному спілкуванню дітей, але і заважають освітньому процесу в цілому [55, с. 60].

О.Ушакова, аналізуючи взаємодію дітей п'яти років, відмічає:

- значно зростають дружлюбність і емоційна залученість дитини у діяльність і переживання однолітків;
- з'являється спостереження за діями однолітків та емоційне включення в них;
- всупереч правилам гри вони прагнуть допомогти однолітку, підказати йому правильний хід;
- з'являється вміння бачити в партнері не тільки його іграшки, помилки або успіхи, але і його бажання, уподобання, настрої [58].

Тобто, комунікативна взаємодія дитини п'яти років, зазначає Л.Калмикова у своїй монографії [27], це досить насичене спілкування завдяки інтенсивному розвитку мовлення. Його ознаки:

- здатність дитини розповідати про себе; звертання з примітивними питаннями до однолітка (наприклад, «тобі подобається?», «де ти був улітку з батьками»? тощо). У цих питаннях починає зароджуватися безкорисливе, особистісне ставлення до іншої людини;
- поява бажання допомогти однолітку, подарувати щось, поступитися йому у чомусь;
- зменшення проявів зловтіхи, заздрості, конкурентності;
- емоційне співпереживання як успіхам, так і невдачам товаришів.
- перетворення однолітка на цікавого партнера, товариша по спільній діяльності, засіб самоствердження, еталону для порівняння з собою;
- інтерес до партнера незалежно від її досягнень, особливостей поведінки [27, с. 164].

Але п'ятирічний вік потребує від дорослих створення таких умов, у яких комунікативна взаємодія стала б більш ефективною. Однією з цих умов є залучення її до самостійної художньо-продуктивної діяльності.

1.2. Самостійна художньо-продуктивна діяльність як джерело розвитку комунікативної взаємодії дошкільників

Психолого-педагогічна, коректно організована художньо-продуктивна діяльність, в першу чергу, спрямована розвивати самостійність дитини.

Самостійність, за визначенням «Словника української мови», це в першу чергу розвиток *ініціативності* (здатості діяти за своїми потягами, інтересами, а не наказом дорослого), *відповідальності* (готовність відповідати за свої обіцянки та вчинки), *впевненості* у своїх силах, *потреби спланувати мету* діяльність та *спроби її досягти*. Самостійність починає формуватися ще з 2-х років, коли дитина активно пізнає світ, а п'ятирічний вік є найбільш сенситивним для цього процесу. Самостійна діяльність (за визначенням Словника) - це специфічна форма організації життєдіяльності дітей, яка розгортається у час організованої (навчання) та неорганізованої (прогулянки) активності. Вона може носити як індивідуальний (дитина реалізує власний інтерес у вибраному виді діяльності і), так і колективний характер, при якому дитина об'єднується з іншими за спільними інтересами, уподобаннями, бажаннями [42]. А саме це впливає на покращення комунікативної взаємодії.

Зважаючи на те, що провідною діяльністю для дошкільників є гра, то потрібно ефективно використовувати елементи гри у художньо-продуктивній діяльності, яка є для дітей цікавою, яскравою, неважкою. М.Бадіца, досліджуючи проблему, погоджується з точкою зору Т.Казакової [4]: організацію такої діяльності варто проводити також за принципом інтеграції – гармонійного поєднання у різних сферах життєдіяльності фрагментів живопису, літератури, образотворення на основі логічного освоєння навколишньої дійсності». Мистецтво завжди мало унікальний вплив на процес удосконалення спілкування дитини.

Таким чином, особливо актуальною є проблема оптимізації пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку. Це спонукає до пошуку ефективних способів

розвитку пізнавальних інтересів дошкільнят, а також запобігання інтелектуальній пасивності дітей.

Програма розвитку дитини «Українське дошкілля» відносить до художньо-продуктивної діяльності: образотворчу, музичну, театральну, літературну. Аналізуючи зміст «Українського дошкілля», дослідження науковців (зокрема О.Пісоцького та Л.Пісоцької) [46], представимо основні поняття у таблиці 1.

Вид діяльності	Зміст художньо-продуктивної діяльності
Продуктивна	Діяльність яка дозволяє відобразити в образну форму свої переживання, виразити своє відношення до світу, отримати творчий продукт (малюнок, аплікацію, виконання музичного твору, театральну роль тощо).
Художня	Творча діяльність, у якій проявляться знання про навколишній світ, ставлення до нього через художні образи. Найбільш поширені види: зображувальна (малювання, ліплення, аплікація, конструювання) та театралізована
Образотворча	Діяльність, яка спрямована на розвиток навичок малювання, ліплення, аплікації, конструювання, формування естетичного смаку
Театралізована	Діяльність, сприймання творів театального мистецтва, відтворення у ігровій формі набутих вражень, уявлень, почуттів, специфічний вид дитячої активності, який розвиває творчі здібності, творчу уяву, комунікативні навички
Музична	Діяльність спрямована на виховання любові до музики, збагачення враження дітей, залучення дітей до різних видів музичної діяльності, розвиток музичного смаку та слуху
Художньо-мовленева	Формування у процесі художньої діяльності різних видів мовленевої, комунікативної компетентності, спрямованих на формування мовленевої особистості дитини

Л.Масол, О.Долинна та Г.Сухорукова [17;38] відносять до художніх видів діяльності образотворчу, музичну, хореографічну, театралізовану. Взаємодія різних видів мистецтва зумовлена єдиними законами художнього мислення, впливає на дитину, викликає у неї різні музичні, поетичні, хореографічні асоціації.

У процесі занять продуктивною художньою діяльністю п'ятирічки часто самостійно моделюють, інтегрують види образотворчої діяльності, експериментують художніми матеріалами, інструментами, опановують нові способи створення образу та засоби художньої діяльності. Відповідно у таких видах діяльності інтенсивно розвивається комунікативна взаємодія.

Художньо-продуктивна діяльність надзвичайно важлива для всебічного розвитку дитини, тому що виконує комплекс функцій: активний розвиток творчих здібностей; позитивно-емоційне збагачення; стимуляція емоційної сфери; активізація уяви, зацікавленості; розвиток мовлення; задоволення потреби у самовиявленні.

Взаєзв'язок мовленевої та творчої діяльності, на думку А.Богущ, науковці відзначали ще у позаминулому столітті. Вони досліджували інтеграцію словесної, ігрової та зображувальної діяльності у формуванні зв'язного мовлення, художнього розвитку дітей 5-7 років.

Г.Сухорукова, розглядаючи дитячу діяльність як одну з форм ефективного засвоєння навколишнього світу, також підкреслювала її можливості для розвитку комунікативно-мовленевої компетенції. Маючи знання про казкові та літературні образи, діти у процесі малювання, ліплення, аплікації, конструювання відтворюють їх, розвиваючи уяву, фантазію і мовлення, яке покращує комунікативну взаємодію. А вигадуючи свої казки, історії дитина «підсилює» їх малюнками, ліпленням. Тобто, у межах продуктивної образотворчої, творчо-мовленевої діяльності дитина поєднує слово і дію. Створюючи якийсь творчий продукт, дитина супроводжує процес поясненням, тим самим і удосконалюючи мовлення, і покращуючи її розуміння у взаємодії з

оточенням. У світлі нашого дослідження можна підкреслити: такий вид діяльності покращує комунікативну взаємодію п'ятирічок.

Так, специфіка художньої діяльності та її впливу на комунікативну взаємодію - наступна.

Музична діяльність та її вплив на розвиток комунікативної взаємодії - саме про це йдеться у дослідження Г.Ватаманюк [12]. Авторка виділяє три основних напрямки формування комунікативних вмінь у музично-ігровій діяльності:

- формування у дитини усвідомлення як рівноправних себе і свого партнера у процесі спілкування (уважного ставлення до партнера по спілкуванню, орієнтації на дії партнерів, занурення дітей у спільні для всіх переживання, наприклад, при слуханні музичних творів тощо);
- розвиток у дитини здатності сприймати і використовувати різні комунікативні засоби (візуальні, емоційні, мімічні, пантомімічні, вербальні);
- сприяння формуванню у дітей соціальних уявлень, які виникають у результаті усвідомлення та відтворення в музично-ігровій діяльності різних видів соціальних стосунків.

Як вважає, Г.Тарасов, під час слухання музики або включення дитини у музично-ігрову діяльність у неї виникає особлива комунікативна позиція, що дозволяє їй краще розуміти себе і навколишніх. Улюблені інтонації, висотні параметри звучання, особливості тембру, засвоєні дитиною, виступають у ролі «еталонів» для регуляції власного голосу у мовленні, для розпізнавання інтонування мовлення інших [56, с. 115].

Л.Одерій, А.Родимаха досліджували вплив *образотворчого мистецтва* на всебічний розвиток дитини. Науковці визначали вплив такого виду діяльності на розвиток емоційних компонентів особистості дитини, які можуть бути екстрапольовані на взаємовідношення з іншими; покращення властивостей уваги, мислення, виявлення своїх думок та почуттів, що також може значно покращити комунікативну взаємодію [43].

Але, на нашу думку, для покращення процесу комунікативної взаємодії потрібно елементи самостійної художньо-продуктивної діяльності інтегрувати у

ігрову діяльність, особливо виділяємо *театралізовану*. Саме цей вид діяльності інтегрує образотворчу, музичну, хореографічну, художню, мовленеву і літературну діяльність, є одним зі складових ігрової діяльності дітей п'ятого року життя та активно формує комунікативну компетентність у своєму процесі. Театралізована діяльність (за Л.Фурміною) — це художньо-продуктивна діяльність, яка пов'язана зі сприйманням творів театрального мистецтва та відтворенням в ігровій формі набутих уявлень, вражень, почуттів [63]. Такий вид діяльності є захоплюючим та неважким для дитини п'яти років [53].

Та саме у такий вид діяльності можна внести значний компонент самостійної художньо-продуктивної діяльності дитини. Тобто, вона може активно виробляти різноманітні декорації для театралізованої постанови, малювати ілюстрації, створювати відповідний простір для майбутньої вистави. Сумісне, групове чи самостійне виготовлення атрибутів, підготовка до театрального дійства, може впливати на розвиток комунікативної взаємодії. Готуючись до виконання ролі, створюючи реквізит, переглядаючи відеозразки театральних видовищ, дитина має можливість слухати правильну літературну мову, поповнювати свій словниковий запас, відпрацьовувати взаємодію з однолітками.

Виготовлення нового творчого продукту у художньо-продуктивній діяльності потребує виконання певних правил, обов'язків у взаємодії.

Для того, щоб сумісна продуктивна діяльність не перетворилася у сварку, хаос, потрібно узгоджувати свої дії з товаришами, поступатися у відповідних моментах, пропонувати ідеї. Також треба іноді підкорятися вимогам партнерів, саме це формує співчуття, відчуття своєї належності до інших. Для того, щоб діяльність приносила задоволення, значну роль відіграють склад групи (емоційне сприймання її учасників), оцінка власних можливостей та порівняння себе з можливостями інших, наявність попереднього досвіду, який може позначитися на якості гри. Але основне, на нашу думку - це мета дитини у такі діяльності виконувати певну роль. Так, вона може погодитися з роллю незначною, а може вимагати головних ролей.

Але у будь-якому випадку, вважає Н.Гавриш, дитина спілкується, розвиває взаємодію, формує певні міжособистісні взаємовідносини. У них важливий як емоційний компонент (комфортно-некомфортно, цікаво-нецікаво), оцінний (подобаються партнери чи ні), функціональний (наскільки добре я справляюся з виконанням певних дій) [14;15]. Саме у процесі художньо-продуктивної діяльності, на думку А.Богущ, зазнає суттєвих змін здатність дошкільника до здійснення контрольних-оцінних дій: реалістичнішою, обгрунтованішою та розгорнутішою стає самооцінка, збагачується досвід нормативно-оцінних дій, виробляється звичка здійснювати якісну характеристику своїх ігрових дій та поведінки, збагачується гама переживань з приводу ігрових досягнень та проявів моральності [10, с.57].

Як вже зазначалося, театралізована активність (гра) інтегрує в собі всі види художньо-творчої діяльності. Вона потребує розвитку не тільки на вербальному (словесному) рівні. До створення цікавих, насичених сюжетів стимулює і наявність належного предметно-ігрового середовища, реквізиту: набори ігрового обладнання, крупногабаритні ігрові модулі, атрибути для сюжетних ігор на різні життєві теми (базар, магазин, садочок, лікарня), предмети-замінники. Все це дитина може сама частково створити, а може звернутися по допомогу до батьків, попросивши їх віддати у своє користування коробочки, порожні пляшечки від парфумів, упаковки від продуктів харчування тощо. Деякі атрибути можна виготовити разом з дітьми. Все це супроводжується коментарем, описом процесу створення, вимогами, що також сприяє мовленевому розвитку. А якість «атрибутів» покращують естетичний смак. Крім того, різноманітні за розміром предмети можуть виконувати різноманітні функції у грі. Зокрема, на стільцях, поставлених поряд, можна іздити як на «Інтерсіті», а паличкою вимірювати температуру, приклавши її до лоба. Дорослі, які допомагають організувати гру та «наситити» її інвентарем, можуть також поповнювати лексику дитини, пропонуючи назви нових предметів та описуючи їх функції.

На жаль, швидкоплинне витіснення рухових, рольових ігор довготривалим сидінням з гаджетами, погіршують (якщо не знищують) взаємодію як таку. Тому

особливо важливо постійно обговорювати з дошкільнятами побачене, почуте у інтернет-просторі. А досить розвинена уява дітей допомагає перетворити уяваний світ у такий, що сприймається. Уява також шукає опори в іграшці або предметі.

П'ять років є завершальним етапом постійної гри з іграшками, предметами, вважає А.Богущ. Гра відбувається уже переважно в мовленнєвому плані, тобто, граючись, діти багато розмовляють між собою: йде емоційно насичена ігрова бесіда, в якій кожний учасник знає, що треба робити разом і які обов'язки в кожного зокрема [9, с.62-63]. Гра є вільною, невимушеною дитячою діяльністю, що необхідно зберегти за будь-якого стилю і способу керівництва нею. Важливою передумовою продуктивного спілкування педагога з дітьми є стимулювання в умовах прийняття дорослим на себе однієї з ролей, взаємодія з ними у процесі гри [9, с.78].

Підсумовуючи проаналізовані науково-теоретичні джерела, зазначимо: особливість мистецтва полягає в тому, що, презентуючи чуттєвий і розумовий досвід багатьох людей, йому притаманна перевага особистого досвіду, безпосередність, наочність, конкретність. Сама мистецтво, яке лежить у основі художньо-продуктивної діяльності надає можливість не тільки створювати нові творчі продукти (малюнки, скульптури, колажі), а й проживати і переживати разом із героями художніх творів різні ситуації, недоступні в реальному житті. Не маючи достатнього досвіду, дитина пізнає нові форми і стилі спілкування, залучається до культури взаємин, частково переносить їх у повсякденну дійсність. Особливо цілісно роль мистецтва пояснював Ю. Лотман. На думку видатного літературознавця, мовознавця, мистецтво - це форма передачі досвіду між поколіннями, засіб людського спілкування. Завдяки творам мистецтва створюються прообрази життєвих ситуацій, тому особистість долучається до важливих культурних, але невідомих їй феноменів [34]. Такої ж точки зору притримується відомий психолог О. Леонтьєв. Мистецтво він розглядає як одих зі способів спілкування, високо оцінюючи вплив мистецтва на розвиток дитини. Спілкування з мистецтвом дає можливість дитині реалізувати і розвивати

аспекти особистості, які не актуалізуються в звичайному спілкуванні [33]. Крім того, занурення у художньо-продуктивну діяльність, знайомство з засобами мистецтва, адаптує до соціального середовища, активізує творчі здібності, дозволяючи особистості творчо виражати і реалізовувати себе у процесі індивідуальної діяльності і взаємодії з людьми. Важливо постійно оновлювати скарбничку передового досвіду щодо нових технологій розвитку комунікативної взаємодії у діяльності.

Для розвитку комунікативної взаємодії дітей різного віку у закладі дошкільної освіти активно використовуються різноманітні технології. Інтернет-простір насичено конспектами, рекомендаціями, матеріалами семінарів, які висвітлюють досвід роботи вихователів у цьому питанні. Завдання нашого дослідження - не компіляція викладених матеріалів, а системний підхід до розробки власних ефективних технологій. Зважаючи на тему нашого дослідження, потрібно максимально використовувати самостійну художньо-продуктивну діяльність, спираючись на набутий досвід у цій сфері.

Нові, креативні технології пропонує Софіївський комунальний дошкільний заклад. Наприклад, дудлінг (малювання за допомогою простих елементів), ляпкографія (шляхом створення малюнку при складенні аркушу паперу), штампування з картоплини, буряка, моркви, малювання зубною щіткою, пір'ям, свічкою тощо [64].

Формування художньо-продуктивної компетенції дітей дошкільного віку засобами самостійної продуктивної діяльності, образотворчого мистецтва пропонує методичний посібник з досвідом роботи у закладах Білої Церкви: малювання у різних жанрах, сюжетне ліплення, конструювання із природнього матеріалу, переформування геометричних еталонів, пластилінографія, аплікація. Автори зазначають, що діти середнього дошкільного віку здатні створювати більш складні зображення з кількох геометричних фігур (прямокутник, квадрат, смужка, коло, трикутник, овал, трапеція). Вони, наприклад, можуть робити ці форми самостійно за допомогою ножиців і перетворення вихідних форм (квадрат, прямокутник). Вихователь навчає дітей

користуватися ножицями і пропонує коментувати всі свої дії перетворення квадрата і прямокутника (різання по прямій, із заокругленням тощо) [62].

Але нам потрібно визначити, як у процесі означеної діяльності буде розвиватися комунікативна взаємодія.

Висновки до першого розділу

Основні дефініції нашого дослідження: *комунікативний* - той, що стосується спілкування; *комунікативно-мовленевий* - спілкування за допомогою мови; *комунікативна взаємодія* - процес взаємодії між різними суб'єктами, при якому відбувається обмін інформацією: передача, прийом, розширення, дослідження цієї інформації у взаємодії. Комунікативна взаємодія розвивається у процесі спілкування, гри, які мають свої відзнаки на різних етапах онтогенезу. У віці 4-6 років спостерігаємо ситуативно-ділову форму взаємодії. Спілкування з однолітками на першому місці, тому що змінюється провідна діяльність (з предметної та сюжетно-рольову гри) і виникає потреба у колективі. Дошкільники прагнуть налагодити ділове спілкування, при якому пробують погоджувати свої дії, йти на компроміси, ділитися іграшками, поступатися більш привабливою роллю у грі.

На комунікативну взаємодію впливають особливості комунікативно-мовленевого розвитку дитини. Існують рівні, на яких забезпечується комунікативно-мовленевий розвиток дитини: поведінковий, когнітивно-лінгвістичний, особистісний.

Основними аксіомами комунікативної взаємодії є забезпечення взаємодії передусім на підставі розвиненості мови. Мовленнєве спілкування є одним з перших та основних видів діяльності дитини, яким вона оволодіває під час вікового розвитку. Воно є універсальною умовою розвитку особистості в період дошкільного дитинства. У процесі спілкування дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ у його цілісності й різноманітності, формує та розкриває власний внутрішній світ, свій образ Я, засвоює та створює культурні цінності, є при цьому активним суб'єктом взаємодії. Зважаючи на те, що провідною діяльністю для дошкільників є гра, то потрібно ефективно використовувати ігрову форму художньо-продуктивної діяльності, яка є для дітей цікавою, яскравою, неважкою.

Організацію такої діяльності варто проводити також за принципом інтеграції – гармонійного поєднання у різних сферах життєдіяльності фрагментів

живопису, літератури, образотворення на основі логічного освоєння навколишньої дійсності, тому що мистецтво завжди мало унікальний вплив на процес удосконалення спілкування дитини.

Діяльність по розвитку комунікативної взаємодії повинна бути самостійною. Самостійність та її розвиток дитини у будь-якій діяльності потрібно розпочинати саме у дитячому дошкільному закладі. Самостійність - це ініціативність (здатність діяти за своїми потягами, а не наказом дорослого), відповідальність як готовність відповідати за свої обіцянки та вчинки, впевненість у своїх силах, потреба спланувати мету діяльності та спроба її досягти.

До видів художньо-продуктивної діяльності віднесемо образотворчу, музичну, хореографічну, театралізовану, інтегрування яких може підсилити вплив на розвиток дитини. Для розвитку комунікативної взаємодії у художньо-продуктивній діяльності визначимо такі технології художньо-продуктивної діяльності як, наприклад, дудлінг (малювання за допомогою простих елементів), ляпкографія (шляхом створення малюнку при складенні аркушу паперу), штампування з картоплини, буряка, моркви, малювання зубною щіткою, пір'ям, свічкою. Для розвитку комунікативної компетентності: ТВВЗ (теорію вирішення винахідницьких завдань); метод евристичних питань (ключових питань), «морфологічного ящика» (чи метод багатомірних матриць); метод фокальних об'єктів; метод гірлянд випадковостей та асоціацій. Надзвичайно ефективними є інтерактивні методи. Найбільш ефективним методом для дитини є гра (рольова, сюжетна, дидактична).

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРАКТИЦІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Аналіз державних програм та передового педагогічного досвіду вихователів-практиків із розвитку комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя.

Коли піднімається проблема розвитку майбутнього громадянина, потрібно зрозуміти - тільки системний, науково-обґрунтований підхід може дати певний результат. Тому вважаємо, що потрібно поєднання трьох базових суб'єктів виховання:

- держави;
- наукової спільноти;
- працівників дошкільних закладів.

Без перебільшення, базовим підмурком для роботи є Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО) – державний стандарт освіти, що містить норми і положення, які визначають державні вимоги до рівня розвиненості, освіченості та вихованості дитини дошкільного віку. Основна думка документу: «Дошкільна освіта є невід'ємним складником та першим рівнем у системі освіти – стартовою платформою особистісного розвитку дитини. Затверджений стандарт забезпечить підвищення якості дошкільної освіти в Україні та приведення її до відповідності міжнародним стандартам» [3].

Слід зазначити, що серед основних компетентностей та вимог до розвитку дошкільнят є гра дитини, мовлення дитини, дитина у соціумі та дитина у світі мистецтва. Все це напряду пов'язане з темою нашого дослідження. У ключових компетенція провідне місце займає комунікативна, мовленева, художньо-продуктивна діяльність. Ці компетентності формуються у різних видах діяльності, щоб максимально підготувати дитину до навчання у новій українській школі. Тобто, дитина готова до початкової освіти у школі, якщо вона

може володіти емоціями, критично мислити, проявляти творчість та ініціативність, висловлювати власну думку, співпрацювати у колективі.

Нова редакція Програми МОН «Українське дошкілля» окремо виділяє лінію «Художньо-продуктивна діяльність» [49,с.137]. До неї відноситься образотворча, музична, театралізована, літературна. Також у Програмі вказано види такої діяльності (наприклад, малювання, ліплення у образотворчій діяльності тощо), вікові можливості на кожному етапі розвитку, освітні завдання, основні компетентності. У переліку компетентностей ті, які ми досліджували та формували у нашій науковій роботі. Зокрема, вміння використовувати нові матеріали і інструменти, цілеспрямоване привертання уваги оточуючих до своїх результатів, прагнення самостійності, розповідь про задумане, коментування своїх дій, можливого результату, збагачення і розширення предметно-ігрового середовища створеним власноруч у образотворчій діяльності; активна участь у драматизації музичних творів у мізичній діяльності. Вона згруповує однолітків для спільної діяльності у театралізованій грі, зважає на інтереси інших учасників дійства, вміє розповісти про враження, описати героя, пробує читати монологи.

Предмет нашого дослідження - розвиток комунікативної взаємодії у процесі художньо-продуктивної діяльності знаходить своє пояснення у формуванні дитини як мовленевої особистості, наданому у Базовому компоненті. Результат мовленнєвого розвитку (фонетична, лексична, граматична, діалогічна та монологічна, комунікативна компетентності) дітей дошкільного віку розкрито у інваріантній складовій змісту освіти в освітній лінії «Мовлення дитини» [49]. Тут прописано мовленеві компетентності дитини, які повинні покращити комунікативну взаємодію дітей п'ятого року життя: вміння підтримувати діалог, встановлювати контакт з дорослими та однолітками, складати розповіді з опорою на наочний матеріал, переказувати знайомі оповідання та казки («Зв'язне мовлення»); володіти мовленевим етикетом, не вживати слів-вulgаризмів, спокійно, привітно розмовляти, не втручатися у діалоги дорослих («Мовленевий етикет»).

Подібні компетентності та освітні завдання також представлено у лініях "Дитина в соціумі", "Дитина у світі культури". Упровадження цих ліній надає можливості формувати комунікативну взаємодію у грі (як провідній діяльності дошкільника). Саме гра вимагає практичного засвоєння дитиною системи мовленнєвих умінь і навичок, які б дозволили їй вільно і невимушено вступати в мовленнєву взаємодію з однолітками та дорослими.

Дитячий заклад, у якому проводилося наше експериментальне дослідження вважає, що ефективними методами роботи з розвитку мовлення дітей, яке в майбутньому вплине на покращення комунікативної взаємодії, залишаються:

- самостійна художньо-продуктивна діяльність, у якій підтримується та стимулюється як самостійний, так і колективний характер роботи;
- спостереження, під час якого можна зібрати достатньо інформації щодо рівня комунікативно-мовленевого розвитку дитини та її здатність до ефективної взаємодії;
- екскурсії, на яких пропонувати дитині «озвучувати» все побачене навколо;
- дидактичні ігри, які спрямовані безпосередньо на розвиток комунікативної компетентності;
- бесіда за змістом фільму, картини, розважальної дитячої передачі;
- читання літературних творів із подальшим їх літературно-художнім аналізом, мовленнєві завдання і вправи на основі дидактичної наочності;
- різноманітна театралізована активність, що включає як відвідування театральних вистав, так і створення імпровізованого театру;
- насичення взаємодії дітей музичною освітою та художньою творчістю.

Не буде перебільшенням сказати, що у основі подібних програм розвитку дитини лежать ґрунтовні наукові дослідження та практичний досвід вихователів. Наприклад, вони викладені у конспекті Г.Юхименко [65].

Значний внесок у процес гармонійного розвитку дитини вносять викладачі кафедри дошкільної освіти Криворізького державного педагогічного університету. Випуск збірника наукових і навчально-методичних досліджень «Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, іновації» систематично висвітлює

передовий досвід роботи, презентує наукові новини, розповсюджує передовий досвід. Важливим науково-теоретичним інструментарієм для майбутніх вихователів є друковані праці провідних викладачів кафедри. Зокрема, О.Ковшар у статті «Забезпечення розвивального середовища в навчально-виховному процесі п'ятирічок» зазначає: «Розвивальне середовище в передшкільній освіті – це комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, естетичних умов, що забезпечують організацію діяльності дітей п'ятирічного віку в дошкільному закладі спрямовану на набуття ними дошкільної зрілості. Воно повинно служити інтересам і потребам дитини, збагачувати розвиток специфічних видів діяльності, забезпечувати зону найближчого розвитку дитини, розвивати творчі здібності, а також формувати особистісні якості старших дошкільників та їх життєвий досвід перед їх вступом до школи». Вирішення проблеми розвитку комунікативної взаємодії потребує саме розвивального середовища. Нещодавно була також видана колективна кафедральна монографія «Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти засобами інтерактивних та продуктивних технологій» [32]. У монографії викладачі кафедри висвітлюють основні напрямки роботи майбутніх вихователів: формування морально-етичних суджень (А.Іншаков, І.Іншакова), тьюторський супровід дітей у підготовці до нової соціальної позиції (О.Ковшар) тощо. У кожній з цих праць можна побачити конкретні рекомендації та досвід щодо пояснення деяких положень нашого дослідження. Цікавим на наш погляд, є дослідження М.Бадіци та І.Мукоїд щодо художньо-естетичного розвитку старших дошкільників. Авторки презентують комплекс завдань, які спрямовані на активізацію дитячої уваги, розвиток асоціативного мислення, уяви і фантазії; закріплення уявлень старших дошкільників про форму, геометричні фігури; розвиток дрібної моторики рук; формування умінь створювати композиції за допомогою лінії, кольору, форми. Синтез запропонованого матеріалу дозволяє розвинути у дитини культуру його почуттів і розумової діяльності, повноцінне проживання власного буття [4].

Видається достатньо спеціальної наукової літератури щодо комунікативно-мовленевого розвитку дитини. Так, завідувачка лабораторії психології дошкільника Інституту психології ім.Г.Костюка Т.Піроженко (у навчально-методичному посібнику на означену проблематику) обґрунтовано представила вплив різних форм спілкування дитини з дорослими та однолітками, що спрямовують розвиток таких характеристик образу “Я” дітей, які відображають результат гуманізації взаємодії з оточенням, а саме: сприяють задоволенню потреби дітей в емоційному комфорті, досягненнях, свободі вибору, рівні самоповаги, а також підвищують ступінь усвідомлення дошкільниками власних здібностей і можливостей у різних видах предметно-практичної, пізнавальної, образотворчої, ігрової діяльності [44;47].

Крім того, межі Інтернет-простору надають можливості ознайомитися з передовим досвідом дошкільних закладів країни: принципами розвитку комунікативної взаємодії, методами, технологіями. Практично кожен дошкільний заклад має власну Інтернет-сторінку, де висвітлює надбання щодо мовленевого розвитку, покращення комунікативної взаємодії. Також в умовах дистанційного навчання збільшилася кількість пропозицій різноманітних освітніх платформ, семінарів, вебінарів, на яких проблема комунікативної взаємодії дошкільника у різний спосіб представлена досить багатоаспектно. Саме спираючись на це передовий досвід, ми спланували свою діяльність та констатувальному етапі.

2.2. Аналіз стану організації комунікативної взаємодії дошкільників у самостійній художньо-продуктивній діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти.

Наше дослідження проводилося у листопаді 2020 - лютому 2021. Експериментальна база - комунальний заклад «Радіонівський заклад дошкільної освіти (ЗДО)» ясла-садок «Берізка» Лозуватської сільської ради.

Досліджувані - різновікова група «Веселка» (5-6 року життя). Загальна вибірка 15 осіб: 6 хлопчиків та 9 дівчаток.

Дослідження умовно можна поділити на п'ять етапів:

1. *Науково-теоретичний*. Обробка наукової літератури, узагальнення знань щодо вікового розвитку дітей середнього дошкільного віку.
2. *Організаційний*. На ньому відбувалося планування дослідження, підбір та апробація методів та методик, складання схеми дослідження, формування вибірки.
3. *Моніторинговий*. Збір інформації щодо рівня розвитку комунікативної взаємодії дошкільників у процесі гри, самостійної художньо-продуктивної діяльності.
4. *Формувальний*. Розробка і упровадження технологій розвитку комунікативної взаємодії у самостійній художньо-продуктивній діяльності з перевіркою їх ефективності.
5. *Підсумково-узагальнюючий*. Розробка методичних вказівок з покращення комунікативної взаємодії у самостійній художньо-продуктивній діяльності.

Шляхом моніторингу розвитку дитини у процесі діяльності (на думку С.Кулачківської, Т.Піроженко), потрібно аналізувати не тільки формальні показники офолодіння мовними засобами (звуковимова, словничок, граматична будова речень), а й успішність комунікативної взаємодії [39].

Зважаючи на те, що не існує спеціалізованих методик дослідження означеного феномену, ми використовували:

- спостереження (з фіксацією результатів у протоколі);
- метод експертної оцінки для визначення рівня розвитку комунікативної взаємодії. У ролі експертів виступали вихователі групи Валентина Б. та Олена М., а також методист ЗДО - Ірина О.;
- проєктивна методика «Неіснуюча тварина» для оцінки особливостей комунікативної взаємодії;
- бесіда з батьками, методистом відділу дошкільної освіти;
- методи математичної статистики для обробки даних.

Емоційність сприятливість																			
Розвинутість, різноманітність побудови мовлення у діалозі й монолозі																			
Зв'язність, логічність висловлювань																			
Здатність враховувати фізичний та емоційний стан партнера																			
Наявність творчих проявів у діяльності																			
Усвідомлення сміслового зв'язку речей та дій																			
Вміння-невміння виходити за межі наочної ситуації																			

Рис.2.1.Зразок бланку експертної оцінки комунікативної взаємодії

Експерти (вихователі та методист) повинні були виставити у протоколі бали кожному досліджуваному за критеріями оцінки комунікативної взаємодії. Шкала оцінки: 3 - високий рівень розвитку критерію комунікативної взаємодії; 2 - достатній рівень; 1 - низький рівень.

Для оцінки комунікативно-мовленевого рівня (основні компоненти комунікативної взаємодії) була розроблена відповідна шкала оцінок для кожної дитини (див.Додаток Б). Моніторингом комунікативно-мовленевої взаємодії постійно займаються у садочку, який був нашою експериментальною базою (див. Додаток А).

Для оцінки сфери комунікативної взаємодії (зокрема, слухання та говоріння у спілкуванні) ми використовували проєктивний малюнок «Неіснуюча

тварина» (див.Додаток Д). Автором методики є М.З.Дукаревич. Методика має значний проєктивний ефект, нас цікавила діагностика дитини до слухання оточуючих та говоріння. Методику можна використовувати з дошкільного віку [35].

Для бесіди з батьками були запропоновані питання (див.рис.2.2.):

1. *Що таке комунікативна взаємодія?*
2. *Чи вважаєте ви важливим розвиток мови дітей? Якими засобами?*
3. *Наскільки важливий розвиток комунікативної взаємодії дитини?*
4. *Чи займаєтесь ви цілеспрямованим розвитком комунікативної компетентності?*
5. *Назвіть, якими способами.*
6. *Якщо ви приділяєте недостатньо уваги для розвитку комунікативної компетентності та взаємодії, то які причини?*
7. *Чи залучаєте ви дитину до самостійної художньо-продуктивної діяльності? Якої саме?*
8. *Чи хотали б ви отримати рекомендації (вказівки) для покращення комунікативної взаємодії? У який спосіб?*

Рис. 2.2. Анкета для батьків дітей 5 року життя

Підсумовуючи, можна зазначити наступне. Трьохденне спостереження за дітьми групи «Веселка» у грі, на прогулянці, у ідальні, під час художньо-продуктивної діяльності (конструювання з ЛЕГО, малювання) дало нам можливість зібрати, узагальнити певну інформацію щодо інтерактивної, соціальної взаємодії, мовленевої компетентностей дітей. Також, ми фіксували невербальну поведінку дитини.

У даному процесі зразу виділялося дві дитини: Дмитрик (5,2 роки), у якого спостерігається заїкання та Сергій (5,1р.), у якого ми (опрацювавши посібник Г.Колеснікової) [26], визначили легку форму розладу мовлення (семантичну афазію). Дмитрик відвідує логопеда, але у спілкуванні проявляє явну сором'язливість, прагне гратися на самоті, говорить мало та невпевнено.

Дмитрик з родини, яку покинув батько (а матір дуже болісно переживає це), тому затримка у його комунікативному розвитку може бути пов'язана з цим фактором. Ми спостерігали у нього надзвичайно збіднілий лексичний запас, спостерігається інвективна лексика («блін», «гнида»), а також досить часто він демонструє порушення розуміння логіко-граматичних відношень між словами. Хлопець постійно використовує для зв'язку «оце...», «ну...», «тю..» (важко знаходить потрібні слова). На питання «Таня та Оля побилися, хто з них забіяка?» або «Олівець трохи коротший від ручки, що більш довге?» відповідь надати не може. Малюнки Дмитрика незрозумілі, брудні. У взаємодії ніколи не проявляє ініціативу. При конструюванні він не може довго всидіти на місці, пояснити намальоване, створене, зліплене.

Інших 13 досліджуваних у комунікативній взаємодії ми умовно розділили на три групи (за рівнем взаємодії).

1. Високий рівень комунікативної взаємодії явно спостерігався у 3 дітей (23,1%). Вони постійно проявляють ініціативу, готові спілкуватися з усіма (зокрема, з організаторами дослідження), дуже яскраво проявляють емоції задоволення («Ура!», «Yes», «Прикольно»), коли бачуть згоду на їх ініціативи. Володіють основами мовного етикету. Досить часто роблять компліменти дорослій людині («Яка у Вас красива сукня!»). У випадку, коли партнер по спілкуванню засмучений, виразом обличчя демонструють співчуття. У грі чи під час розвивального заняття, демонструють розуміння просторово-часових та предметних ознак системи «людина-ситуація», «людина-предмет». У них хороший для їх віку словниковий запас, речення будуються правильно та вживаються доречно. Спостереження за цією групою у художньо-продуктивній діяльності (малюванні олівцями, гуашшю), ліпленні, конструюванні показало: вони досить впевнено пояснюють свої дії (вибір кольорів, відношення до створеного), планують використати результати своєї праці як подарунки.

2. Низький рівень, на наш погляд, у 2 дітей (15,4%). Це Максим (5,1 років) та Владислава (5 років). Вони залучаються до гри, але мотивації явно не мають, ініціативи не проявляють. Дуже часто демонструють комунікативні дії без

аналізу, коли говорять те, що не належить до контексту гри. Не можуть «розшифрувати» експресивні, невербальні засоби комунікації партнерів по грі, їх лексика складається практично з іменників та дієслів, деякі слова викривляють за разунок того, що вони нечітко виговують буки «р», «ж», «ч». Практично не демонструють здатності до подяки, привітання, часто перебивають товаришів, при цьому виказуючи щось без жодної прив'язки до сюжету гри або ситуації. Їх жести, міміка, інтонації іноді зовсім не відповідають ситуації спілкування. У художньо-продуктивні діяльності неохайні, непосидючі, з недостатньо сформованим почуттям кольору, пропорцій. Важко пояснюють, що у них вийшло (тема малюнку).

3. Достатній рівень комунікативної взаємодії ми спостерігали у 8 дітей (61,2%). Під час гри, заняття чи прогулянки ми бачили прояв умінь дітей словесно узгоджувати свої дії з діями вихователя, ввічливо домовлятися. Досить витончено та зрозуміло показують свою зацікавленість, приязнь до друзів. У спілкуванні з однолітками та з дорослими діти без нагадувань використовували формули мовленнєвого етикету, але не в повному обсязі. На зауваження вихователя «а що потрібно сказати?» пригадували: «будь ласка», «дякую». Але вони досить одноманітно будують свої висловлювання, рідко виступають з пропозицією сюжету гри, що свідчить про недостатній розвиток уяви. У художньо-продуктивній діяльності майже не проявляють ініціативи, творчості, завищують оцінювання своїх робіт. З задоволенням сприймають пропозицію дорослого зайнятися новим видом такої діяльності.

Розуміючи деяку суб'єктивність у оцінюванні комунікативної взаємодії у різних формах спілкування, ми звернулися до експертів (вихователів та методиста садочка), які знають дітей більше ніж 2 роки, проводять діагностику їх особливостей, спостерігають протягом значного проміжку часу. Кожен з експертів (ізолювано від інших) отримав бланк оцінювання (рис.2.1), де виставив відповідний бал по кожному з критеріїв комунікативної взаємодії, вибраних з рекомендацій С.Кулачківської, Т.Піроженко [39]. Потім нами було підраховано середнє арифметичне показників для кожної дитини та визначено

рівні розвитку комунікативної компетенції. Так, високий рівень визначили при кількості балів 19-27; середній - 10-18; низький - 9 та менше.

Отримані дані трохи відрізняються від результатів нашого спостереження. Зокрема, високий рівень розвитку комунікативної взаємодії експерти визначили у 5 дітей з 13 (38,4%). Низький - у 4 дітей (30,7%) та, відповідно, достатній - у 4 (30,7%) (дивись таблицю 2.1. та рис.2.3). Такі результати експерти підтверджували додатковою інформацією щодо розповідей дітей на заняттях, поточною діагностикою, при виконанні творчих художньо-продуктивних завдань, рівнем виховної якості середовища, у якому зростає дитина, здатністю до навчіння. Для отримання таких даних використовували такі методики:

- опис картинок;
- самостійне створення скульптурок, конструкцій, малюнків;
- бесіда-пояснення свого «витвору»;
- складання діалогів створених іграшок або героїв малюнків;
- з'ясування рівня усвідомленості того, що відбувається на картинці (у фільмі, мультфільмі);
- заповнення пропусків у реченні з метою визначення навички правильного оформлення думки;
- складання розповідей та їх якість (оригінальність, креативність, примітивність, повторення почутого).

Таблиця 2.1.

Рівень комунікативної взаємодії (за експертною оцінкою)

Досліджуваний	Бал	Досліджуваний	Бал	Досліджуваний	Бал
Олена К.	19	Оленка Х.	8	Ольга	21
Мирослава	9	Влада	9	Ганна	20
Максим	13	Сергій	9	Олег	18
Софія	24	Микита	21		
Марійка	14	Аполінарія	18		

У першій групі дітей з високим рівнем комунікативної взаємодії (Софія, Микита, Ольга, Ганна, Олена) спостерігаються правила культури поведінки у спілкуванні (вони часто вживають ввічливі слова), сприймання позиції партнера (подобається чи ні), наявність ініціативи щодо сюжету рольової гри (ідея, план дій організація на початок гри), мовна активність, розуміння емоційного стану, доброзичливість, зацікавленість. Діти з цієї групи свідомо обирають предмети для самостійної діяльності, правильно їх класифікують, обережно використовують у грі, навчанні. З задоволенням приймають участь у роботі з новими матеріалами чи технологіями (наприклад, малюванні зубними щітками). Практично без помилок зображують геометричні чи чоловічі фігури. Можуть придумати монолог намальованого чоловічка.

Діти з низьким рівнем розвитку комунікативної взаємодії (Мирослава, Влада, Сергій, Оленка Х) неадекватно сприймають, визначають та тлумачать емоційні прояви оточуючих, важко включаються у гру, самостійні розповіді про щось викликають у них утруднення, допускають змістовні та смислові помилки, зазвичай демонструють як гарні вчинки, так і негативні. Користуючись предметами у самостійній діяльності не завжди знають їх властивості. Важко узагальнюють, роблячи акцент на емоційній складовій предмета (красивий-некрасивий), а не на істотній ознаці. Майже не співвідносять наявні навички з результатами своєї художньо-продуктивної діяльності. Швидко втрачають інтерес до роботи з ліплення, малювання, конструювання.

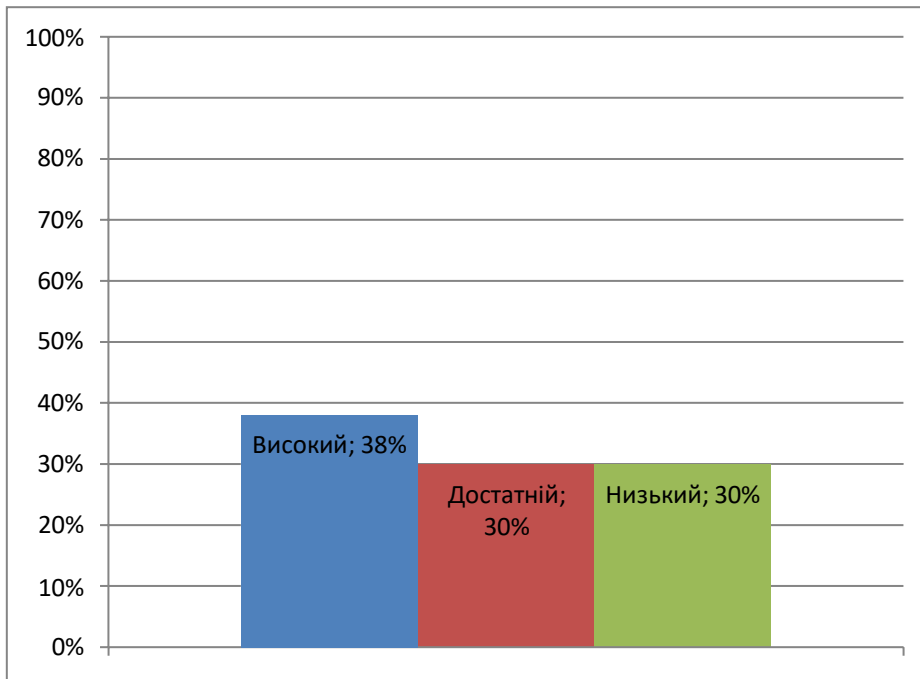

Рис. 2.3.Рівень розвитку комунікативної взаємодії (n=13)

Комунікативно-мовленевий рівень оцінювали за шкалою, на якій потрібно було позначити кількість балів (від 5 - високий показник до 1 - дуже низький). Відповідно, ми знову отримали три групи за рівнем розвитку, які практично співпадали з групами розвитку комунікативної взаємодії (див.Додаток Б):

Високий рівень (21-30 балів) - 5 дітей з 13 (38,4%). Хороший словниковий запас та граматична правильність підтверджується різноманітним моніторингом, особливо при описі малюнків або подій, що відбулися у житті. Слова змінюються відповідно до граматичних категорій («стіл, на столі, за столом»). У розповідях можуть пов'язувати між собою частини, використовує для цього слова: «а потім сталося диво», «тому стало так погано». Непогано визначають деталі, легко будують ланцюжок асоціацій. Часто задають питання «а що це?», старанно повторюючи назву нового слова. Рівень фантазії достатній, можуть скласти непогану логічну розповідь-фантазію. У випадку, коли його не розуміють - терпляче повторюють. Узагальнення («люди», «цитрусові» тощо) не викликають у них утруднення. Можуть використовувати (хоч і не завжди доречно) метафори «ми поїхали до бабусі на швидку руку». Розуміють, що некрасиво повторювати одні і тіж слова, потрібно підбирати синоніми (сказала, відповіла, викрикнула). Диференціюють на слух всі звуки, правильно їх вимовляють.

Низький (0-10) 3 дітей (23,1%). До цієї групи увійшли Олена Х., Влада, Сергій. Основна причина такого рівня їх розвитку - хворобливість (Влада) та «мігрантське сирітство»: батьки Олени та Сергія - на заробітках у Польщі, дітьми опікуються бабусі. Діти часто звертаються за допомогою до дорослого, у розповідях пропускають компоненти, їм важко дати характеристики предметів тому, що мають недостатній словниковий запас (менше 1500 слів). Їм важко самостійно придумати розповідь, тому переказують те, що почули від інших. У мові та звукомові багато граматичних та фонетичних помилок. Цим дітям важко придумувати асоціації, практично неможливо знайти аргументи. Можуть робити помилки у важких словах (кАмпУтер). Як правило, говорить простими реченнями («осінь настала», «йти обідати»). Завдання «переказати» щось виконують легше ніж «придумай розповідь». Майже не вживають прийменники та сполучники.

Достатній (11-20) 5 дітей з 13 (38,4%).

У результаті аналізу малюнків «Неіснуюча тварина» (дивись Додаток Д.) звертали увагу на такі структурні компоненти як «вуха», «рот», «руки», «хвіст», «контури фігури», «тип тварини» та порівнювали отримані результати з експертною оцінкою комунікативної взаємодії. Зокрема, Софія (високий рівень) зобразила у свої тварини великі вуха (як ознаку зацікавленості у інформації) та широко відкритий рот (як ознаку надмірної балакучості), що реально проявляється у її взаємодії. Софія дуже комунікабельна, ініціативна у грі, прагне привернути до себе увагу, бути у центрі гри. Максим з середнім рівнем розвитку комунікативної взаємодії досить детально зобразив руки-лапи тварини, невеликі вуха, відкритий рот з язиком, що свідчить про достатньо розвинену комунікативну сферу та мовлення. Малюнок Мирослави (низький рівень комунікативної взаємодії по всім показникам) дуже невиразно представила очі своєї тварини, дуже маленькі руки, вуха не зобразила взагалі. Це може бути свідченням проблем у комунікативній сфері. Загальна оцінка малюнків фіксує схожість неіснуючих тварин на фігури, подібні до людської (тулуб, наявність рук-ніг), що свідчить про деякі проблеми у спілкуванні.

Також, нами була проведена бесіда з батьками дошкільників групи «Веселка», яка була ускладнена карантинними обмеженнями. Загальна кількість опитаних батьків - 10 осіб. З проведеної бесіди можна зробити такі висновки.

1. Майже всі батьки (молоді жінки та чоловіки) визначають компетентність як «спілкування», «комунікацію». Назвати критерії компетентності їм було складно.

2. Розвиток мови вважають важливим («Язик до Київа доведе») та потрібним («он як красиво говорять всі: влада, депутати»).

3. Засоби розвитку мовлення в основному зводилися до примітивного («читати книжки»), стереотипного («у садочку навчають», «у школі розвинуть»), а комунікативну взаємодію (та ще і у продуктивній діяльності) майже не розвивають, пояснюючи це тим, що дитина багато часу проводить з планшетом, телефоном.

4. Комунікативна взаємодія, на переконання батьків важлива, тому що будь-яка взаємодія краще ніж конфлікти.

5. Недостатню увагу до розвитку комунікативної компетентності та взаємодії пояснюють своєю занятістю.

6. Поради потрібні, але найголовнішу пораду, яку просили батьки, це «засоби як відірвати дитину від гаджета», бо саме гаджети, на їх стійке переконання, гальмують процес покращення мови та виключають будь-яку взаємодію взагалі.

Тобто, проведене емпіричне дослідження привело до висновків, що рівень комунікативної компетентності, який впливає на рівень взаємодії, потребує певної уваги та розвитку. Наприклад, засобами самостійної художньо-продуктивної діяльності.

Висновки до другого розділу

Проблема розвитку майбутнього громадянина потребує системного, науково-обґрунтованого підходу. Потрібно поєднання трьох базових суб'єктів виховання: держави; наукової спільноти; працівників дошкільних закладів.

Базовим підмурком для роботи є Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО) – державний стандарт освіти, що містить норми і положення, які визначають державні вимоги до рівня розвиненості, освіченості та вихованості дитини дошкільного віку.

Розроблено програми розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкілля» та «Впевнений старт», у яких також приділяється значна увага мовленевому розвитку та міжособистісній взаємодії.

МОН-рекомендації - є основою для розробки планів роботи відділів освіти, дошкільних закладів, вихователів. Кожен заклад дошкільної освіти має та висвітлює свій досвід у вирішенні проблеми покращення комунікативної взаємодії у самостійній художньо-продуктивній діяльності.

Значний внесок у процес гармонійного розвитку дитини вносять викладачі кафедри дошкільної освіти Криворізького державного педагогічного університету; випускають збірник наукових і навчально-методичних досліджень «Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, інновації», підготували колективну монографію, проводять систематичні дослідження.

Нами було проведено моніторинг рівня розвитку комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя. Дослідження проводилося на п'яти етапах (теоретичному, організаційному, діагностичному, формувальному, підсумковому) у листопаді 2020 - лютому 2021. Експериментальна база - комунальний заклад «Радіонівський заклад дошкільної освіти (ЗДО)» ясла-садок «Берізка» Лозуватської сільської ради. Використані методи: спостереження, бесіда, метод експертних оцінок, шкала оцінки мовленевої компетентності.

Отримані експертні дані: високий рівень розвитку комунікативної взаємодії експерти визначили у 5 дітей з 13 (38,4%). Низький - у 4 дітей (30,7%) та відповідно достатній - у 4 (30,7%). Такі результати експерти підтверджували

додатковою інформацією щодо розповідей дітей на заняттях художньо-продуктивною діяльністю, поточною діагностикою, при виконанні творчих завдань, рівнем виховної якості середовища, у якому зростає дитина, здатністю до навчіння.

Комунікативно-мовленевий рівень (згідно шкали оцінювання): високий рівень (21-30 балів) - 5 дітей з 13 (38,4%); достатній (11-20) 5 дітей з 13 (38,4%); низький (0-10) 3 дітей (23,1%).

Також проведено аналіз проєктивних малюнків «Неіснуюча тварина», бесіда з батьками дітей, результати якої було покладено у розробку методичних вказівок.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІТЕЙ 5 року життя У САМОСТІЙНІЙ ХУДОЖНЬО- ПРОДУКТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Етапи впровадження розвитку комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя у самостійній художньо-продуктивній діяльності.

Як вже зазначалося вище, для покращення комунікативної взаємодії засобами самостійної художньо-продуктивної діяльності, потрібно створити певну систему, яка б охопила батьків, вихователів, дітей.

Тому перший крок - це планування діяльності. Наш план виглядав так (таблиця 3.1.):

Таблиця 3.1.

Планування діяльності закладу щодо покращення комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя.

Проблема	Причини	Засоби вирішення
1. Застарілість знань щодо вікових особливостей розвитку дитини	Несистематична робота методистів, психолога, відсутність ефективності у саморозвитку вихователів	1. Залучення викладачів наукових закладів для активізації знань з психології розвитку дошкільника. 2. Систематичне інформування вихователів щодо результатів нових досліджень з проблеми. 3. Своєчасне якісне проходження курсів підвищення кваліфікації, а не накопичення балів (на Інтернет-конференціях)
2. Відсутність знань щодо особливостей розвитку дитини у батьків, можливостей художньо-продуктивної діяльності	Перекладання повної відповідальності за розвиток дитини на освітні заклади	1. Налагодити постійний «лік без» для батьків у формі обміну досвідом. 2. Залучати батьків до проведення ігор, прогулянок, виховних заходів, художньо-продуктивної діяльності. 3. Розробити особистісно-орієнтовані на кожну дитину рекомендації для батьків

Продовження на наступній сторінці

3.Неякісна діагностика рівня розвитку дитини (зокрема, комунікативної взаємодії)	Відсутність системи у роботі закладу, фахівців-психологів	1.Створити набір «діагностичного портфоліо» окремо для моніторингу комунікативної взаємодії, комунікативно-мовленевого, вольового розвитку тощо. 2.Підготувати за результатами діагностики інтерпретацію результатів та можливі варіанти корекції для кожної дитини
4.Несистемність формульовано-педагогічного впливу	Перевантаженість вихователя зайвою, поточною роботою	1.Спланувати експеримент за принципом: тема-мета-методи-конкретні дії-очікуваний результат-дедлайн. 2.Поточні результати експерименту перевіряти з метою корекції помилок.
5.Неповне використання комплексних можливостей художньо-продуктивної діяльності та активізація самостійності у її процесі	Недостатність сучасного психолого-педагогічного досвіду, знань щодо ефективності такого виду діяльності, новітніх технологій	1.Запрошення фахівців з наукових закладів та ОФлайн-навчання основним технологіям організації самостійної художньо-продуктивної діяльності. 2.Упровадження «пілотних проєктів» для перевірки на практиці ефективності такого виду розвитку комунікативної взаємодії.
6.Неврахування індивідуально-типологічних особливостей дитини у процесі розвитку	Неякісна діагностика	1.Створити валідний набір методологічних інструментів (спостереження, вивчення продуктів діяльності, бесіда, тестування, експертні оцінки, проєктні методики, шкали оцінювання) для діагностики всебічного розвитку дитини 2.Ознайомити працівників дошкільного закладу з правилами проведення дослідження
7.Відсутність якісного аналізу результатів роботи та помилок	Відсутність контролю у виховному закладі та закладі освіти.	1.Надавати можливість вихователю працювати над вирішенням конкретної проблеми до досягнення результатів. 2.Упровадити у практику роботи закладу «пілотні експерименти», конкретні результати яких представляти для обміну досвідом.

Плануючи діяльність щодо розвитку дитини, у тому числі і її комунікативної взаємодії, ми створили дещо ідеальний варіант. Як правило, вихователь у дитячому дошкільному закладі відповідає за велику кількість ділянок виховного та розвивального впливу. Але слід зазначити, що розвитку комунікативної сфери приділяється значна увага (див. Додаток В).

Ми вирішили на наступному (формульованому) етапі нашого дослідження зосередитися на активне залучення дитини у самостійну художньо-продуктивну діяльність. Матеріал для роботи компілювався з передового педагогічного досвіду дошкільних закладів України та міста.

Художньо-продуктивна діяльність (згідно програмі «Українське довкілля») включає образотворчу, музичну, театралізовану, літературну, художньо-мовленнєву діяльність. Відповідно у цій діяльності був підвищений відсоток самостійної роботи дітей п'ятого року життя, заохочувалася ініціативність («А давайте зробимо так...»), всіляко підтримувалося бажання дітей дізнатися (зробити) щось нове самотужки. Наприклад, знайти або виготовити цікаві ілюстрації, мультфільми.

Комплексний підхід до організації цієї діяльності полягав у:

- «відкритті» театральну-музичну студію «Чарівний політ над Дніпропетровщиною», яка була побудована у вигляді гри;
- організації ілюстративно-предметного середовища (картин, відео фрагментів з теми), більшість з яких була підібрана дітьми самостійно;
- підготовці матеріалів для художньо-продуктивної діяльності (пластиліну, глини, фарб, фломастерів, паперу, парафіну);
- залучення дітей до плідної художньо-продуктивної діяльності (виготовлення реквізиту);
- створення «екіпажів» для польотів (3-4 дитини). Кожен екіпаж летить за своїм маршрутом. «Екіпаж» формувався з дітей з різним рівнем комунікативної взаємодії;
- організації музичного супроводу «чарівного польоту» з залученням музичного керівника та підбором відповідних музичних фрагментів;

- підготовці набору ігор, вправ, технік для розвитку комунікативної взаємодії;
- самостійного пошуку матеріалів найцікавіших місць Дніпропетровщини (панорама Дніпра, старі Кодаки, кар'єри Криворіжжя, водоспад Білі Камені, Криворізький ботанічний сад, костел святого Миколая у Кам'янському, страусина ферма під Павлоградом, Петрівка. Як ми бачимо, у цей комплексний захід, було включено всі види художньо-продуктивної діяльності.

Мета нашого формувального експерименту - покращити рівень комунікативної взаємодії шляхом активного залучення дитини у самостійну творчу, художньо-продуктивну діяльність.

Означена мета була конкретизована *завданнями*:

- а) формувати навички самостійної роботи з матеріалом, виготовленням «декорацій», атрибутів для театральної студії;
 - б) привчати дітей до роботи у групі, здатності прислухатися до партнерів по спілкуванню;
 - в) звертати увагу на організацію робочого місця, знання правил безпеки у роботі з матеріалом;
 - г) поповнювати словниковий запас новими виразами та поняттями;
 - д) формувати здатність зрозуміло пояснювати свої дії, презентувати результати своєї творчості;
- з) розвивати творчу уяву;
 - к) вчити виконувати правила запропонованої гри, активізувати ініціативу дітей щодо удосконалення цих правил.

Використані наступні технології розвитку комунікативної компетентності:

- підготовка «екіпажів» до сумісного польоту (злагодженість групи);
- створення повітряного судна (ліплення, аплікація, колаж, підбір атрибутів, оформлення простору для гри);
- вибір капітана судна (з обґрунтуванням свого вибору);
- опис повітряного судна (малювання, пояснення своїх дій);
- ігри щодо злагодження екіпажу;

➤ створення колажів ілюстрацій «видатних місць Дніпропетровщини» та розповідь про них перед удаваним «мікрофоном» (що побачили, чого нового дізналися, що сподобалося особливо, здивувало, чому тощо);

➤ слухання музичного супровіду «польоту», колективні співи (пояснення, які почуття викликала музика);

➤ метод багатоканальної діяльності (здійюванням різних аналізаторів при сприйманні «подорожі»);

➤ опора на життєвий досвід дитини;

➤ передача вражень після «польоту» у вигляді малюнків, аплікацій, ліплення.

От як, наприклад, виглядав «політ» над Ботанічним садом нашого міста.

Гра «Завітаємо у Ботанічний сад».

Мета: навчання колективній взаємодії під час розігрування рольових ігор, активізація самостійно-продуктивної діяльності, збільшення лексичного запасу, відпрацювання грамотності мови, розвиток уявлень та творчої уяви, символічного праксису під час ігрових вправ.

Атрибути: ілюстрації щодо видів Ботанічного саду, різноманітних дерев та рослин, матеріали для художньо-продуктивної діяльності.

Зміст: перед початком гри «екіпаж» повинен повністю створити матеріальну базу для того, щоб «політ» відбувся. У цьому беруть участь всі члени «екіпажу». Спочатку облаштовується «корпус літака» за допомогою елементів конструктору, підручних матеріалів. Потім діти розглядають картинки, згадують назви дерев та рослин, звертаються до вихователя за допомогою у випадку незнання, пригадують основні функції рослин. Цікавим та корисним є малювання дерев та рослин у різні пори року. За допомогою картинок із зображенням дерев дітям пропонували запам'ятати, що де росте, чи має плоди, коли цвіте. Тут використовується технологія колажу: підготовлені ілюстрації доповнюються плодами, квітами. Потім за допомогою сигналів діти показували дерева, які ростуть у нашому місті (тополі), на подвір'ї їх будинків (яблуні), які зустрічаються у більш теплих місцевостях (пальми). Також пригадували віршики

чи казки, у яких йде мова про дерева та рослини. Серед членів «екіпажу» обиралася одна дитина, яка проговорювала «монолог» вибраного дерева. У «польоті» пропонувалося скласти розповідь по сюжету картинки з теми. Дітям пропонували підібрати різноманітні асоціації до заданого вихователем слова.

Попередня робота: виготовлення ілюстрацій, розгляд дітьми напередодні карток із зображенням різноманітних дерев і їх плодів, рослин, збір гербарію під час прогулянки, оформлення свого робочого місця для художньо-продуктивної діяльності, заготовка матеріалів для художньо-продуктивної діяльності.

Гра «Подорож по кар'єрам Криворіжжя»

Мета: встановити рівень умінь дітей взаємодіяти один з одним, співвідносити свої бажання і прагнення з інтересами інших, брати участь у індивідуальних та колективних справах по виготовленню наочності для «подорожі», надавати необхідну допомогу у підготовці до сумісної дії, розвивати мовлення.

Атрибути: клей, ножиці, папір, ілюстрації, фломастери, олівці.

Зміст: дітям пропонувалося вибрати капітана екіпажу польоту, допомогти йому «зібрати» потрібні речі для походу по кар'єрам. Така допомога полягала у малюванні відповідних ілюстрацій потрібних речей (наплічника, взуття, машин). Фіксувалося вміння запропонувати мету діяльності, спланувати її зміст, розподілити обов'язки, вибрати засоби для виконання завдання, здатність об'єктивно оцінити загальний результат, урахувувати думку партнера, підкорятися його вимогам, а також приймати та надавати допомогу у підборі необхідних речей, обладнання. Діти розглядали картинки кар'єру, описували побачене, підбираючи прикметники, епітети, слухали розповідь вихователя про цінність кар'єрів. Згадували назви професій людей, які працюють у таких місцях: водій, електрик, машиніст, екскаваторник. Згадували про правила безпеки. У кінці польоту діти ліпили скульптурки представників різних професій.

Попередня робота: підготовка матеріалів для самостійної продуктивної роботи, підбір ілюстрацій, прикладів подібних подорожей, реакцій інших на таку подорожі, батьківські розповіді про професії.

У ході «польотів» дітям також пропонувалися ігри, які сприяли розвитку мовлення як необхідної складової комунікативної взаємодії. Пропозиції видів гри знаходимо у методичній літературі [45].

Гра «Плутанина». Форма роботи - групова.

Хід гри:

1. Назвати якомога більше слів, які означають рослини, дерева.
2. Вихователь називає дерево чи рослину, а дитина розказує все, що вона про неї знає (де росте, плоди, квіти, корисність). Або дитині пропонується самій зобразити дерево (рослину), розповісти все, що про неї знає.

Гра «Знайди помилку». Форма гри - групова.

Хід гри: діти слухають речення, які читає вихователь та пояснюють, що у них неправильно. Наприклад, «Сніг засипало ботанічним садом», «Хлопчик зірвав яблуко з дуба», «Дівчина нарвала квітів, щоб зварити суп», «Внизу, над літаком було видно ботанічний сад» тощо.

Після завершення формувального експерименту, ми знову звернулися до експертів, щоб вони оцінили рівень комунікативної взаємодії (формування мовленевого етикету, покращення монологічного та діалогічного мовлення, мотивація до активності у грі, творчі прояви, здатність виходити за межі ситуації, емоційна співпраця з однолітками). Результати можна побачити у таблиці 3.2. та на рис.3.2)

Таблиця 3.2.

Динаміка комунікативної взаємодії після формувального експерименту

Рівень комунікативної взаємодії	Кількість дітей		% показник	
	До експерименту	Після експерименту	До експерименту	Після експерименту
Високий	5	6	38,4%	46%
Достатній	4	5	30,7%	38%
Низький	4	2	30,7%	15%

Тобто, кількість дітей п'ятого року життя з високим (+ Олена К.) та достатнім (+Влада) рівнем комунікативної взаємодії та покращенням комунікативно-мовленевого розвитку збільшилася, а низький рівень розвитку спостерігаємо тільки у 2-х дітей (Мирослави, Оленки Х.). На покращення результатів вплинуло активне залучення дітей до самостійної та групової художньо-продуктивної діяльності. На жаль, мала кількість вибірки, не дає нам можливості перевірити якість дослідження за допомогою математичних методів, але бесіда з вихователями та батьками дітей підтвердила ефективність проведеної роботи. Підвищився емоційний фон спілкування, збільшилося бажання до активної взаємодії з однолітками та дорослими, у сумісній діяльності краще проявляється спрямованість на партнера, доброзичливість до нього. Правила поведінки у грі викликають менше зауважень. Яскравіше проявляються невербальні засоби спілкування, збагатилася лексика (використовується більше деталей, метафоричних висловів). Лексика використовується відповідно до ситуації спілкування, підвищилася мовна активність. Непогані результати діти демонструють у правильному конструюванні речень. Частіше стали звучати розповіді творчого спрямування, розповіді більш зрозумілі для оточуючих. Крім того, сформувалися нові навички у роботі з предметами (малювання новими предметами, технологіями, флористика), діти більш охоче стали експериментувати з нетрадиційними техніками у образотворчій діяльності.

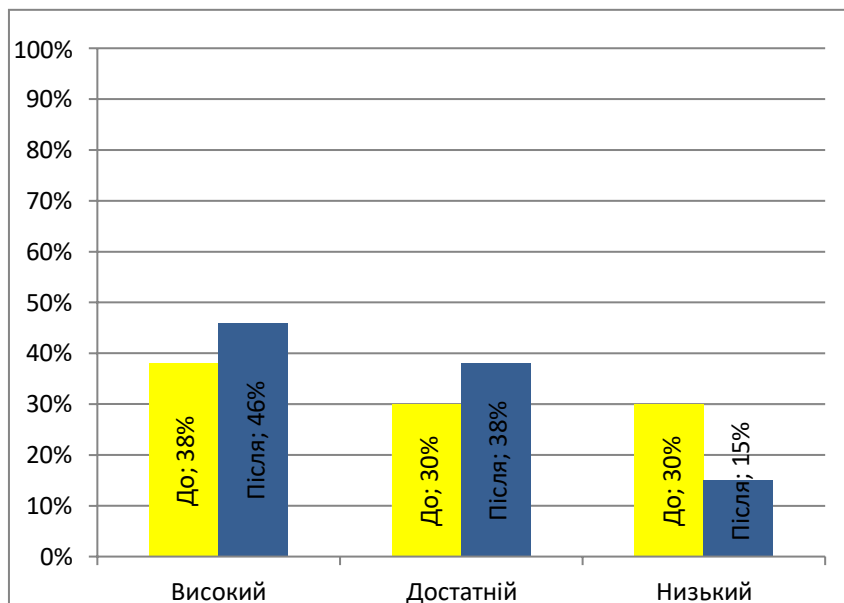

Рис. 3.2. Динаміка комунікативної взаємодії після формувального експерименту

3.2. Презентація навчально-методичного забезпечення розвитку комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя у самостійній художньо-продуктивній діяльності

Для ефективного навчально-методичного забезпечення розвитку комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя у самостійній художньо-продуктивній діяльності наразі існує значна кількість рекомендацій, вказівок, орієнтирів. Але деяка їх фрагментарність, неорганізованість підштовхнула нас до думки створити для подальшої професійної діяльності систему.

Ця система буде складатися з:

- врахування індивідуально-типологічних, вікових особливостей дітей, при якому потрібно орієнтуватися на стосунки дитини з оточенням, соціум, у якому зростає дитина, оцінюючи вплив цих факторів на розвиток дитини;
- створення такого збагаченого предметного, творчого, мовного освітньо-розвивального середовища, у якому б дитина могла отримати максимальну кількість знань, допомогу від вихователя;
- розвиток самостійності дитини шляхом залучення її до самостійної художньо-продуктивної діяльності (малюванні, ліпленні, конструюванні) відпрацювання набутих навичок у практичній діяльності.

Для реалізації таких планів потрібно (на основі наявних вказівок передового досвіду):

1. Систематично проводити з вихователями просвітницькі заняття, які б не тільки активізували знання вікових особливостей дитини, соціальної ситуації розвитку, провідної діяльності, новоутворень, а й давали можливість «прив'язати» ці знання до практичного застосування. З цією метою активізувати просвітницьку діяльність методистів садочка та районного відділу освіти. Приклад матеріалів нашого закладу представлено у Додатку В.

2. Всіляко підтримувати самоосвітню ініціативу вихователів, давати їм можливість ділитися досвідом роботи, у якому є реальний результат, а не тільки очікування. Застерігати вихователів від «Інтернет-циганщини», яка пропонує

велику кількість різноманітних курсів, семінарів, основна змістовна «цінність» яких - видача сертифікату.

3. Під час методичних занять з обміну досвідом, пропонувати вихователям безпосередньо випробовувати на практиці нові технології художньо-продуктивної діяльності, найкращі зразки використовувати для підвищення продуктивності у такій діяльності дітей.

4. Забезпечити таке розвивальне мовне середовище для дитини та вихователя, яке б максимально відповідало сучасним вимогам. Упроваджувати вивчення віршів, слухання та обговорення казок, пояснення певних дій. Заохочувати постійну мовну активність дитини у процесі слухання музики, художній творчості, театралізованих дійствах.

5. Проводити постійну роз'яснювальну роботу з батьками, залучаючи найбільш активних з них до передачі власного досвіду. Пропонувати батькам підтримувати зусилля дитячого закладу у домашніх умовах, зокрема, відволікаючи дитину від гаджетів цікавими, проблемними питаннями. Наприклад, «що тебе здивувало у садочку?», «що хорошого ти зробив для своїх товаришів?», «що тебе образило?», «яке завдання було для тебе цікавим?», «що тебе засмутило, чому?», «у яку гру ви грали, ким був ти?» Рекомендувати батькам разом з дитиною займатися художньо-продуктивною діяльністю.

6. Обов'язково систематично моніторити розвиток комунікативної компетентності, мовленевого розвитку. Отримані результати сприймати як зону актуального розвитку. Планувати наступні дії у зоні найближчого розвитку з урахуванням цих результатів.

7.3 кожною групою дітей (в залежності від рівня їх комунікативної компетентності) проводити заняття з урахуванням цього рівня для покращення взаємодії.

8. Упроваджувати у практику роботи нові технології художньо-продуктивної діяльності, інтерактивні форми впливу: експериментування з новими матеріалами для художньо-продуктивної творчості, методи інтерактивної взаємодії, активне моделювання, методи «чарівних» перевтілень, ТБВЗ (теорію

вирішення винахідницьких завдань); метод евристичних питань (ключових питань), «морфологічного ящика» (чи методі багатомірних матриць); метод фокальних об'єктів; метод гірлянд випадковостей та асоціацій. Надзвичайно ефективними є інтерактивні методи.

9. Максимально використовувати розвивальні можливості гри, як провідної діяльності для дітей п'ятого року життя: дидактичної, рольової, творчої, гри-драматизації. Активізувати дітей на виготовлення атрибутів для гри у самостійний спосіб.

10. Інтегрувати основні види художньо-продуктивної діяльності для підвищення сили впливу. Наприклад, для театралізованої гри пропонувати самостійне виготовлення наочності, декорацій, обов'язкове використання музики та співів у театральній постановці, придумування (корегування сюжету гри), розподілення ролей.

11. Упроваджувати у роботу комплексні засоби щодо покращення мовленевої компетентності, поєднуючи збагачення словникового запасу, покращення мовної культури та зв'язного мовлення, які на думку А.Богуш, є основою комунікативної взаємодії.

11. Для підсилення виховного впливу на рівень комунікативної взаємодії використовувати методи позитивного підкріплення та відучення, запропоновані Карен Прайор [54].

Висновки до третього розділу

Для покращення комунікативної взаємодії засобами самостійної художньо-продуктивної діяльності, потрібно створити певну систему, яка б охопила батьків, вихователів, дітей. Планувати діяльність, враховуючи основні проблеми, які виникають у процесі розвитку комунікативної взаємодії та використання методів для її покращення.

На наступному (формульовальному) етапі нашого дослідження зосередилися на активному залученні дитини у самостійну художньо-продуктивну діяльність. Матеріал для роботи компілювався з передового педагогічного досвіду дошкільних закладів України та міста. Художньо-продуктивна діяльність включає образотворчу, музичну, театралізовану, художньо-мовленнєву діяльність. Відповідно у цій діяльності був підвищений відсоток самостійної роботи дітей п'ятого року життя.

Комплексний підхід до організації цієї діяльності полягав у: «відкритті» театральньо-музичної студії «Чарівний політ над Дніпропетровщиною», яка була побудована у вигляді театралізованої гри; самостійної організації ілюстративно-предметного середовища (картин, відеофрагментів з теми); виготовлення атрибутів (малювання, ліплення, конструювання) для гри, підготовки матеріалів для художньо-продуктивної діяльності (пластиліну, глини, фарб, фломастерів, паперу, парафіну); створення «екіпажів» для польотів (3-4 дитини); організації музичного супроводу «чарівного польоту» з залученням музичного керівника та підбором відповідних музичних фрагментів; підготовки набору ігор, вправ, технік для розвитку комунікативної взаємодії; пошуку матеріалів найцікавіших місць Дніпропетровщини (панорама Дніпра, кар'єри Криворіжжя, водоспад Білі Каміні, Криворізький ботанічний сад, костел святого Миколая у Кам'янському, страусина ферма під Павлоградом, Петріківка. Кожному «екіпажу надаються ілюстрації його маршруту та завдання (ознакомитися, підготувати враження). У цей комплексний захід, було включено всі види художньо-продуктивної діяльності.

Мета нашого формувального експерименту - покращити рівень комунікативної взаємодії шляхом активного залучення дитини у самостійну продуктивну творчу діяльність. У результаті проведеного експерименту ми отримали підвищення високого рівня комунікативної взаємодії з 38% до 46%, достатнього рівня з 30% до 38%, зменшення дітей з низьким рівнем комунікативної компетентності майже удвічі.

Підвищився емоційний фон спілкування, збільшилося бажання до активної взаємодії з однолітками та дорослими, у сумісній діяльності краще проявляється спрямованість на партнера, доброзичливість до нього. Правила поведінки у грі стали викликати менше зауважень. Яскравіше проявляються невербальні засоби спілкування, збагатилася лексика (використовується більше деталей, метафоричних висловів). Лексика використовується відповідно до ситуації спілкування, підвищилася мовна активність. Непогані результати діти демонструють у правильному конструюванні речень. Частіше стали звучати розповіді творчого спрямування, розповіді більш зрозумілі для оточуючих. Крім того, сформувалися нові навички у роботі з предметами (малювання різними предметами, технологіями, флористика), діти більш охоче стали експериментувати з нетрадиційними техніками у образотворчій діяльності.

На основі результатів проведеного експерименту було розроблено методичні вказівки щодо розвитку комунікативної взаємодії шляхом залучення дітей п'ятирічок до активної самостійної художньо-продуктивної діяльності.

ВИСНОВКИ

Наше наукове дослідження проводилося з теми «Розвиток комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя в самостійній художньо-продуктивній діяльності». На початку були представлено основні дефініції: *комунікативний* - той, що стосується спілкування; *комунікативно-мовленевий* - спілкування за допомогою мови; *комунікативна взаємодія* - процес взаємодії між різними суб'єктами, при якому відбувається обмін інформацією: передача, прийом, розширення, дослідження цієї інформації у взаємодії. Під комунікативною взаємодією розуміють сумісну дію (спілкування, гру, діяльність) кількох суб'єктів, при яких результат дії одного з них впливає на інших, що змінює їх динамічну поведінку. Відповідно, потрібно розвивати комунікативну компетентність або здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими дітьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне, неконфліктне спілкування. *Самостійність* - це *ініціативність* (здатність діяти за своїми потягами, а не наказом дорослого), *відповідальність* як готовність відповідати за свої обіцянки та вчинки, *впевненість* у своїх силах, *потреба спланувати мету* діяльності та *спроба її досягти*.

Проблемою розвитком комунікативної взаємодії у різних варіаціях вивчали як зарубіжні так і вітчизняні науковці. Концептуальні засади мовленнєвого розвитку дитини в системі дошкільної освіти знаходимо у Т.Піроженко, О.Ушакової; особистісно-орієнтований підхід до виховання як метод впливу на дошкільника в ранньому онтогенезі вивчали О. Запорожець, О.Коненко; розвиток спілкування дошкільників досліджували О. Леонтьєв, А. Рузька, О.Смирнова; наукове положення про дитину як активного суб'єкта комунікативної діяльності розробляли М.Лісіна, В.Слободчиков, комунікативну компетентність у дошкільному віці вивчали О.Денисенко, Л.Калмикова; організацію мовленево-творчої діяльності як засобу розвитку особистості дошкільника вивчала О.Ковшар; М.Бадіца досліджує художньо-продуктивні засоби розвитку дошкільника, робота вихователя-тьютора з обдарованими дітьми - була у центрі уваги К.Суятинової.

Комунікативна взаємодія розвивається у процесі спілкування, гри, які мають свої відзнаки на різних етапах онтогенезу. На комунікативну взаємодію впливають особливості комунікативно-мовленевого розвитку дитини. Існують рівні, на яких забезпечується комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини: поведінковий, когнітивнолінгвістичний, особистісний.

Основними аксіомами комунікативної взаємодії є забезпечення взаємодії передусім на підставі розвиненості мови. Найменшою одиницею мовленевого спілкування науковцями визнано мовленевий акт, що є інтенційно, ситуативно зумовленим, граматично та семантично організованим, супроводжується відповідними діями мовця, спрямований на партнера по спілкуванню та його реакцію. Тому, основою продуктивної комунікативної взаємодії є комунікативно-мовленевий розвиток дитини у цей період.

До художніх видів діяльності відносять образотворчу, музичну, хореографічну, театралізовану. У процесі занять продуктивною художньою діяльністю п'ятирічки часто самостійно моделюють інтегрують види образотворчої діяльності, експериментують художніми матеріалами, інструментами, опановують нові способи створення образу та засобами художньої діяльності. Відповідно у таких видах діяльності інтенсивно розвивається комунікативна взаємодія

Нові, креативні технології: дудлінг (малювання за допомогою простих елементів), ляпкографія (шляхом створення малюнку при складенні аркушу паперу), штампування з картоплини, буряка, моркви, малювання зубною щіткою, пір'ям, свічкою, малювання у різних жанрах, сюжетне ліплення, конструювання із природнього матеріалу, переформування геометричних еталонів, пластилінографія, аплікація. Надзвичайно ефективними є інтерактивні методи. Найбільш ефективним методом для дитини є гра (рольова, сюжетна, дидактична).

Зважаючи на те, що провідною діяльністю для дошкільників є гра, то потрібно ефективно використовувати ігрову форму художньо-продуктивної діяльності, яка є для дітей цікавою, яскравою, неважливою. Організацію такої

діяльності варто проводити також за принципом інтеграції – гармонійного поєднання у різних сферах життєдіяльності фрагментів живопису, літератури, образотворення на основі логічного освоєння навколишньої дійсності, тому що мистецтво завжди мало унікальний вплив на процес удосконалення спілкування дитини. Діяльність по розвитку комунікативної взаємодії повинна бути самостійною.

Проблема розвитку майбутнього громадянина потребує системного, науково-обґрунтованого підходу. Потрібно поєднання трьох базових суб'єктів виховання: держави; наукової спільноти; працівників дошкільних закладів.

Базовим підмурком для роботи є Базовий компонент дошкільної освіти (БКДО) – державний стандарт освіти. Крім того, розроблено програми розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкілля» та «Впевнений старт», у яких також приділяється значна увага мовленевому розвитку та міжособистісній взаємодії. Завдання, які сприятимуть розвитку комунікативної взаємодії також представлено у таких лініях "Дитина в соціумі", "Дитина у світі культури". МОН-рекомендації стають основою для розробки планів роботи відділів освіти, дошкільних закладів, вихователів. Кожен заклад дошкільної освіти має та висвітлює свій досвід у вирішенні проблеми покращення комунікативної взаємодії у самостійній художньо-продуктивній діяльності.

Значний внесок у процес гармонійного розвитку дитини вносять викладачі кафедри дошкільної освіти Криворізького державного педагогічного університету; випускають збірник наукових і навчально-методичних досліджень «Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, інновації», підготували колективну монографію, проводять систематичні дослідження.

Нами було проведено власне дослідження (констатувальна та формувальна стратегія) щодо рівня розвитку комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя. Дослідження проводилося на п'яти етапах (теоретичному, організаційному, діагностичному, формувальному). Дослідження проводилося у листопаді 2020 - лютому 2021. Експериментальна база - комунальний заклад «Родіонівський заклад дошкільної освіти (ЗДО)» ясла-садок «Берізка»

Лозуватської сільської ради. Використані методи: спостереження, бесіда, метод експертних оцінок, шкала оцінки мовленевої компетентності, проективне малювання.

Отримані експертні дані: високий рівень розвитку комунікативної взаємодії експерти визначили у 5 дітей з 13 (38,4%). Низький - у 4 дітей (30,7%) та відповідно достатній - у 4 (30,7%). Такі результати експерти підтверджували додатковою інформацією щодо активності у художньо-продуктивній діяльності, розповідей дітей на заняттях, поточною діагностикою, при виконанні творчих завдань, рівнем виховної якості середовища, у якому зростає дитина, здатністю до навчіння. Комунікативну сферу дітей також аналізували через проективні малюнки «Неіснуюча тварина». Комунікативно-мовленевий рівень (згідно шкали оцінювання): високий рівень (21-30 балів) - 5 дітей з 13 (38,4%); достатній (11-20) 5 дітей з 13 (38,4%); низький (0-10) 3 дітей (23,1%).

Також була проведена бесіда з батьками дітей, результати якої було покладено у розробку методичних вказівок.

Як вже зазначалося вище, для покращення комунікативної взаємодії засобами самостійної художньо-продуктивної діяльності, потрібно створити певну систему, яка б охопила батьків, вихователів, дітей. Цей план складався з опису основних проблем у недостатньому рівні розвитку комунікативної взаємодії, причин, та засобів їх вирішення.

На формувальному етапі нашого дослідження зосередилися на активному залученні дитини у самостійну художньо-продуктивну діяльність. Матеріал для роботи компілювався з передового педагогічного досвіду дошкільних закладів України та міста. Художньо-продуктивна діяльність включала образотворчу, музичну, театралізовану, художньо-мовленеву діяльність. Відповідно у цій діяльності був підвищений відсоток самостійної роботи дітей п'ятого року життя.

Комплексний підхід до організації цієї діяльності полягав у: «відкритті» театральньо-музичної студії «Чарівний політ над Дніпропетровщиною», яка була побудована у вигляді гри; організації ілюстративно-предметного середовища

(картин, відео фрагментів з теми); самостійного створення атрибутів для гри, підготовки матеріалів для художньо-продуктивної діяльності (пластиліну, глини, фарб, фломастерів, паперу, парафіну); створення «екіпажів» для польотів (3-4 дитини); організації музичного супроводу «чарівного польоту» з залученням музичного керівника та підбором відповідних музичних фрагментів; підготовки набору ігор, вправ, технік для розвитку комунікативної взаємодії; пошуку матеріалів найцікавіших місць Дніпропетровщини. У цей комплексний захід, було включено всі види художньо-продуктивної діяльності.

Мета нашого формувального експерименту - покращити рівень комунікативної взаємодії шляхом активного залучення дитини у самостійну художньо-продуктивну творчу діяльність, за допомогою якої дитина виготовляє різноманітні предмети. У результаті проведеного експерименту ми отримали підвищення високого рівня комунікативної взаємодії з 38% до 46%, достатнього рівня з 30% до 38%, зменшення дітей з низьким рівнем комунікативної компетентності майже удвічі.

Підвищився емоційний фон спілкування, збільшилося бажання до активної взаємодії з однолітками та дорослими, у сумісній діяльності краще проявляється спрямованість на партнера, доброзичливість до нього. Правила поведінки у грі викликають менше зауважень. Яскравіше проявляються невербальні засоби спілкування, збагатилася лексика (використовується більше деталей, метафоричних висловів). Лексика використовується відповідно до ситуації спілкування, підвищилася мовна активність. Непогані результати діти демонструють у правильному конструюванні речень. Частіше стали звучати розповіді творчого спрямування, розповіді більш зрозумілі для оточуючих. Крім того, сформувалися нові навички у роботі з предметами (малювання різними предметами, технологіями, флористика), діти більш охоче стали експериментувати з нетрадиційними техніками у образотворчій діяльності.

На основі результатів проведеного експерименту було розроблено методичні вказівки щодо розвитку комунікативної взаємодії шляхом залучення дітей п'ятирічок до активної самостійної художньо-продуктивної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анциферова Л.И. Системный подход к изучению и формированию личности. *Проблемы психологии личности*. М., 2002. С.140-147.
2. Альтшутлер Г.С. Найти идею : введение в теорию решения изобретательских задач. Новосибирск: Наука, 2001. 209с.
URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua> > doc (дата звернення 1.10.2021)
3. Базовий компонент дошкільної освіти від 12 січня 2021 року. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya> (дата звернення 21.01.2021)
4. Бадіца М. В. Художньо-естетичний розвиток старших дошкільників засобами проектної діяльності. *Колективна монографія*. Кривий Ріг, 2020 С.130
5. Білан О. Художньо-мовленєва діяльність дітей середнього дошкільного віку. Львів: Проман, 2011. 56 с.
6. Бардашевська Ю.О. Комунікативна взаємодія як базисна складова в системі підготовки майбутніх вчителів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : збірник наукових праць. Київ ; Вінниця : Планер, 2016. Випуск 45. С. 143-146. URL: www.dspase.vspu.edu.ua (дата звернення : 1.11.2021)
7. Біла І. М. Розвиток художнього сприймання у дошкільному віці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2014. № 1. С. 4–8.
8. Березовська Т.О. Розвиток творчих художньо-естетичних здібностей дошкільників засобами інноваційних технологій // *Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, інновації*: зб. наук. і навч.-метод. праць. Кривий Ріг, 2014. Вип. 4. С.165–169.
9. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: *монографія*. Київ: Слово, 2004. 374 с.
10. Богуш А.М. Заняття з розвитку мови в дитячому садку. Київ: Рад. шк., 1988. 182 с.

11. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленевої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Издательский Дом «Слово», 2006. 175с.

12. Ватаманюк Г. П. Музично-ігрова діяльність як засіб формування комунікативних умінь старших дошкільників. Педагогічна освіта: теорія і практика, 2015. №18. С.401-407.

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua> > [xhtmlui](#) > [bitstream](#) (дата звернення 21.02.2021)

13. Вышегородская М.В. Развивающие дидактические игры // *Дошкольная педагогика*. 2009. №5. С. 66-68.

14. Гавриш Н.В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: Навч.-метод. посіб. Київ: Вид. дім «Шкільний Світ»: Вид. Л.Галіцина, 2009. 119 с.

15. Гавриш Н.В. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. Донецьк: ТОВ «Лебідь», 2001. 218 с.

16. Гейко І. Використання інтерактивних форм і методів навчання. З досвіду роботи. *Тема*. 2004. №3\4. С. 229-232.

17. Долинна О. Праця як засіб формування предметно-практичної компетенції дітей. *Дошкільне виховання*. 2012. №9. С.22-27.

18. Дроботій О. Л., Кривоніс М. Л. Впевнений старт: Художньо-естетичний розвиток майбутнього першокласника. Харків : Ранок, 2014. 208 с.

19. Денисенко О.І. Розвиток навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. Черкаси: ЧОПОПП ЧОР, 2012. 32 с

20. Джежелей О.В., Коваленко О.М., Ємець А.А. Навчаємо слухати, говорити, читати. *Початкова школа*. 2015. №6. С.17-26.

21. Закон України «Про дошкільну освіту». *Освіта України*. К., 2001. С.5 5.

22. Дяченко А.І. Формування комунікативної компетентності у дітей 5-6 років. Кваліфікаційна робота. Ніжин, 2019

URL: <http://lib.ndu.edu.ua> > [dspace](#) > [bitstream](#) (дата звернення 01.10.2021)

23. Заболотня А. О. Методи та засоби естетичного виховання дошкільників. Наукові здобутки студентів з дошкільної освіти : зб. наук. і наук.-метод. праць. Кривий Ріг, 2018. Вип. 9. С. 19–23.

24. Ильин Е.П. Психология для педагогов. СПб: Питер, 2012. 640с.

25. Коненко О. На заняттях, у грі та праці формування у дошкільників пояснювального зв'язного мовлення. *Дошкільне виховання*. 2012. №10. С.7-8.
26. Колесникова Г.И. Психокоррекция нарушений развития: учебное пособие для студентов вузов. Ростов н/Д: Феникс, 2009.345 с.
27. Калмикова Л.О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку: монографія. Київ: Фенікс, 2008. 497 с.
28. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей : психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти: навч. посіб. [Текст]. Київ: НМЦВО, 2003. 229 с.
29. Каменская Е.Н. Психология развития и возрастная психология. Конспект лекций. Ростов-на-Дону, 2018. С.145
30. Карабанова О.А. Игра в коррекции психического развития ребенка. Москва, 2007.312 с.
31. Кушнерук Т. Прекрасне навколо (форми роботи з художньо-естетичного розвитку дітей дошкільного віку). *Дитячий садок. Мистецтво*. 2013. № 5. С. 5–12.
32. Ковшар О.В. Забезпечення розвивального середовища в навчально-виховному процесі п'ятирічок. *Наука і освіта*, 2014.№10.94-98.
URL:<http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6730/1/Kovshar.pd> (дата звернення: 09.09.2021)
33. Леонтьев А. Н. Психологическое развитие ребёнка в дошкольном возрасте. *Вопросы психологии ребёнка дошкольного возраста*. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 5.05.2021)
34. Лотман Ю. Статьи по семиотике и типологии культуры. URL: <https://www.koob.ru/lotman/> (дата звернення: 5.05.2021)
35. Лебедева Л.Д., Никонорова Ю.В. Энциклопедия признаков и интерпретаций в проективном рисовании и арт-терапии. СПб: Речь, 2007. С.178.
- 36.Макаренко Н.М. Самостійне вивчення курсу «Психологія обдарованої дитини». Кривий Ріг: Видавничий дім, 2010.186с.

37. Матеріали семінару «Художньо-продуктивна діяльність дітей дошкільного віку та її вплив на всебічний розвиток особистості: психолого-методичний аспект URL:<http://leleka.rv.ua> » (дата звернення: 12.03.2021)

38. Масол Л. Виховний потенціал мистецтва - джерело освітніх інновацій. *Мистецтво та освіта*. 2001. №1. С.205.

39. Методи вивчення психічного розвитку дитини-дошкільника. Методичний посібник. С.Є Кулачківська, Т.О.Піроженко. Київ: Світич, 2003.40с.

40. Низковська О. Базові навички художньо-мовленнєвої діяльності. *Дошкільне виховання*. 2014. №10. С.14-17.

41. Нартова-Бочавер С.К. Введение в психологию развития. Москва: Флинта, 2015.216с.

42. Новий словник української мови // Укл. В. Яременко, О. Сліпущко. Киев. : Аконті, 2001. С. 305 URL:<https://uk.wikipedia.org> > wiki (дата звернення: 1 лютого 2021)

43. Одерій Л., Роздимаха А. Образотворче мистецтво як засіб реалізації художньо-творчого потенціалу дітей дошкільного віку. Донбаський державний педагогічний університет. Педагогічні науки теорія, історія, технології, 2014. №4(38)

URL:www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=pednauk_2014_4_47 (дата звернення: 13.03.2021)

44. Піроженко Т.О. Психічний розвиток дитини дошкільного віку: досвід роботи сучасного дошкільного навчального закладу. 2-е вид., стереот. Запоріжжя: ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2003.168 с.

45. Практикум по детской психокоррекции: игры, упражнения, техники. Психологический практикум. Ростов н/Д.:Феникс, 2009.349с.

46. Пісоцький О.П., Пісоцька Л.М. Знання про продуктивні види діяльності дошкільників у структурі професійної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти. Наукові записки Ніжинського державного університету.

Психолог-педагогічні науки. 2016.№3.С.103-110. URL:<http://www.irbis-nbuv.gov.ua> > (дата звернення: 12.10.2021)

47. Пироженко Т.О. Комунікативно-мовленевий розвиток дошкільника. Київ: Мандрівець, 2013.

URL:<https://www.yakaboo.ua/komunikativno-movlennevij-rozvitok-doshkilnika.html> (дата звернення : 10.09.2021)

48. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» <https://mon.gov.ua> > osvita (дата звернення: 21.01.2021)

URL :<https://mon.gov.ua> > osvita (дата звернення: 21.01.2021)

49. Програма розвитку дітей «Українське дошкілля» URL:

<https://mon.gov.ua> > osvita (дата звернення: 21.01.2021)

50. Папуша Д. Формування комунікативної компетентності у дітей дошкільного віку засобами інтерактивних форм роботи. Кваліфікаційний проект. Херсон, 2020.

URL:http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/11653/Papusha%20D_ped_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 2.09.2021)

51. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. Київ.: Вища школа, 2002. 136 с.

52. Порядченко Л. Методика навчання рідної мови. *Дошкільне виховання*. 2015. №5. С.20–23.

53. Психология человека от рождения до смерти. Под редакцией А.Реана. СПб:Прйм-Еврознак,2002.С.222-224

54. Прайор Карен. Мистецтво виховання та дресирування. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2021. 224 с.

55. Сарапулова Є.Г., Панченко Т.Д. Самоопізнання та етика спілкування як засоби формування комунікативних умінь у представників молодого покоління. *Педагогіка толерантності*. 2008. № (45). С.57-65

56. Тарасов Г.С. О коммуникативной природе музыкальных способностей. *Вопросы психологии*. 1987. № 3. С. 115–121.

57. Тетралізована діяльність як засіб розвитку мовленевої компетенції (досвід м.Суми). URL:<http://dnz17.org.ua> > . (дата звернення 11.04.2021)

58. Ушакова О.С., Струнина Е.М. Развитие речи детей 5-6 лет: Программа; методические рекомендации; Конспекты занятий. Вентана-Граф, 2008. 288с.

59. Шелестова Л. В. Пізнання світу та естетичний розвиток старших дошкільників засобами образотворчого мистецтва. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2014. № 9-10. С. 49–53.

60. Широкова Г.А. Справочник дошкольного психолога. Ростов н/Д: Феникс, 2010.382с.

61. Харченко Н. Формування навичок міркування у дітей 5-6 річного віку. *Дошкільне виховання*. 2017. № 2. С.18-20.

62. Формування художньо-продуктивної компетенції дітей дошкільного віку. *Методичний посібник*. Біла Церква. КВНЗ «Академія неперервної освіти», 2016.113 с.

63. Фурмина Л.С. Творческое проявление у детей 5-7 лет в театрально-игровой деятельности. М.: Просвещение, 2001. С.37-39.

64. Формування художньо-продуктивної компетенції дошкільників
URL:<http://leleka.rv.ua> > ... (дата звернення 11.09.2021)

65. Юхименко Г.В. Конспект заняття із продуктивно-художньої діяльності
URL:<https://vseosvita.ua> > library (дата звернення 11.10.2021)

ДОДАТКИ

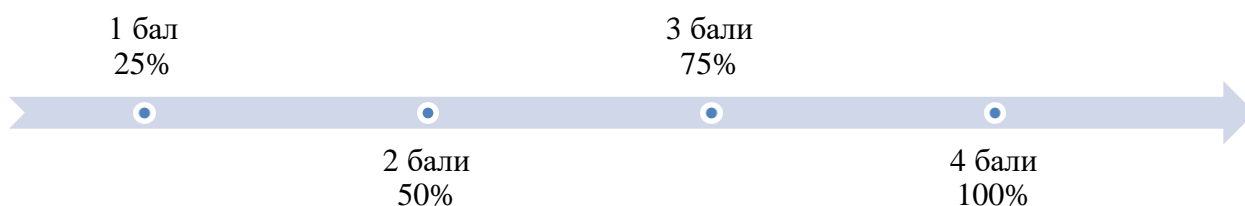
Додаток А.

Протокол оцінювання рівня сформованості мовленнєвої та комунікативної компетенцій дитини старшого дошкільного віку

Прізвище, ім'я _____

Група _____ Дата _____

Інструкція: рівень розвитку мовленнєвої та комунікативної компетенції оцініть під час проведення бесіди. Мовлення дитини оцініть у балах. Потрібний бал обведіть (підкресліть, виділіть тощо), а наприкінці обчисліть середній бал. При цьому рівень розвитку кожного виду мовленнєвої компетенції оцініть, орієнтуючись на шкалу, де:

Комунікативна компетенція передбачає сформованість усіх видів мовленнєвої компетенції, тож при оцінюванні слід визначити ступінь їх комплексного застосування, орієнтуючись на подану шкалу.

Компетенція	Показник	Оцінка, бали			
		1	2	3	4
Мовленнєва					
<i>фонетична</i>	Чітко висловлює всі звуки та звукосполучення рідної мови	1	2	3	4
<i>лексична</i>	Оперує узагальнювальними словами різного порядку, стійкими загальноживаними словосполученнями. Вживає різні частини мови відповідно до ситуації; етикетну українську лексику	1	2	3	4

<i>граматична</i>	Використовує прості, складні речення. Узгоджує слова в реченні	1	2	3	4
<i>діалогічна</i>	Вільно, невимушено вступає в розмову. Дотримується правил мовленнєвої поведінки та мовленнєвого етикету й коректно виражає в мовленні власне емоційне ставлення до предмета розмови та співрозмовника. Відповідає самостійно на запитання співрозмовника, орієнтується в ситуації спілкування	1	2	3	4
<i>монологічна</i>	Складає самостійно оповідання з 5-6 речень. Розповідає не поспішаючи, виразно. Чітко прослідковується початок, середина та кінець розповіді. Проявляє словесну творчість	1	2	3	4
Середній бал:					

Додаток Б.

Шкала оцінювання комунікативно-мовленевого рівня

Досліджуваний _____

Вік _____

Мета _____

Дата _____

Володіє грамотною українською мовою	5 4 3 2 1	Не володіє грамотною українською мовою
Доречне застосування мовленнєвих і не мовленнєвих засобів виразності	5 4 3 2 1	Недоречне застосування мовленнєвих і не мовленнєвих засобів виразності
Правильна будова речень	5 4 3 2 1	Неправильна будова речень
Лексичне багатство мовлення:	5 4 3 2 1	Лексична збіднілість мовлення:
Правильна звуковимова:	5 4 3 2 1	Неправильна звуковимова:
Граматично сформоване мовлення:	5 4 3 2 1	Помилки у граматичному формуванні мовлення:

Додаток В.**Теоретичні матеріали для методичних занять з вихователями на тему
«Комунікативна взаємодія»**

Комунікативна функція мови має для психічного розвитку дошкільника важливе значення, тому що вона полягає у використанні мови як засобу спілкування. Як відомо, діти починають спілкуватися ще до того, як навчаються говорити. Із розвитком мовлення їхнє спілкування стає досконалішим. Його ефективність залежить не тільки від знання граматичних правил і значень, але й від навичок висловлювання певної думки у відповідній ситуації. Вміння розмовляти ґрунтується на таких соціальних навичках, як послідовність говоріння; врахування досвіду, вмінь, інтересів і потреб співрозмовника; уникнення домінування в розмові і перебивання співрозмовників; вияв уваги та готовність продовжити спілкування невербальними засобами (поглядом, жестом тощо). Порушення мовленнєвої функції негативно впливає на розвиток процесу комунікативної компетентності. Недорозвиток мовленнєвих засобів знижує рівень спілкування, сприяє виникненню психологічних особливостей, породжує специфічні риси загальної і мовленнєвої поведінки, приводить до зниження активності в спілкуванні. Здатність до мовлення та до спілкування формується в дитини, яка розвивається нормально, у процесі мовленнєвого досвіду, під впливом мовлення дорослих і залежить від достатньої мовленнєвої практики, нормального мовленнєвого оточення і від виховання та навчання. Мовлення не є вродженою здібністю, а розвивається в процесі онтогенезу паралельно з фізичним і розумовим розвитком дитини і служить показником його загального розвитку. Засвоєння дитиною рідної мови проходить у строгій закономірності і характеризується рисами, загальними для усіх дітей. Л.С.Виготський стверджував, що «дитина сприймає навколишній світ не тільки через зір та слух, але і через своє особисте мовлення, так як веде внутрішній монолог та зовнішній діалог». Як зазначав О.О. Леонтьєв, механізм мовленнєвої здатності формується на основі вроджених психофізіологічних особливостей людини та під впливом мовленнєвого спілкування. Лінгвістична здатність (здібність) — це сукупність

мовленнєвих навичок та умінь, що сформувалися на основі повноцінних передумов їх розвитку.

Т.О.Піроженко у навчально-методичному посібнику «Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника» подає характеристику комунікативно-мовленнєвій генезі дитини, в світлі якої мовлення дитини є «комплексною системоутворювальною характеристикою, яка проявляється через емоційні, когнітивні, лінгвістичні досягнення, які в свою чергу дають змогу відобразити цілісний підхід до оцінки розвитку самої дитини» [4, 4]. Авторка також пропонує пошук педагогічної моделі, яка б давала можливість розвивати здібності малюків і допомагала реалізувати своє «Я» через організацію діяльності, заданої ззовні, від дорослого, при цьому обов'язково враховуючи активність кожного окремо взятого малюка. У статті наголошено на тому, що мовленнєві досягнення дитини відображають досвід міжособистісних стосунків та віддзеркалюють особистісно значущі психологічні феномени: статус дитини у сім'ї та у групі дітей, ставлення доколишніх до дитини та дитини до самої себе. У запропонованій авторкою технології мовленнєвого спілкування не розмежовується процес навчання за галузями знань (математика, природа, мова), а базується на головному принципі – діяльнісному підході до розвитку особистості, при цьому спілкування не лише допомагає дитині брати, отримувати, набувати досвіду, а й створює умови для того, щоб реалізувати свою індивідуальність у загальній справі, а також навчає дошкільника ділитися власним досвідом, приділяти увагу людям, шанувати їх тощо. Саме досягнення у мовленнєвому спілкуванні дають можливість характеризувати становлення особистості дошкільника як цілісності, в єдності прояву його емоцій, свідомості та поведінки. Т.Піроженко визначила завдання у сфері комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини, які в свою чергу дають змогу зробити висновки про характер розвивальних впливів та стиль стосунків дорослих із дітьми. Головними завданнями, на думку науковця, є розвиток у малят всіх форм (емоційно-особистісного, ситуативно-ділового, поза ситуативного) та засобів (невербальні, мовні) спілкування, розвиток та диференціація емоцій, що є

основою ціннісних орієнтацій, пов'язаних із людиною та іншими суб'єктами спілкування, формування пізнавальної та дослідницької діяльності, творчого ставлення до різних форм діяльності та спілкування.

Оцінюємо комунікативну взаємодію та мовленевий розвиток за такими критеріями

• **Критерій А** (*мета і результат діяльності*)

Стосовно уявлень дитини про *мету і результат* спілкування можна сказати, що на етапі формування емоційно-особистісного спілкування дитина не усвідомлює продукту та мети зазначеної форми контакту. Навіть у старшому дошкільному віці дитина часто не може мотивувати й усвідомлено пояснити причину вибору того чи іншого партнера для спілкування. Мета емоційних форм взаємодії залишається для неї неусвідомленою, ірраціональною. Ця якість є важливою перевагою, що позитивно впливає на розвиток у дитини довіри до власних відчуттів, почуттів, емоційних станів, які супроводжують особистісні контакти. З розширенням сфери емоційно-значущих контактів дитини з навколишнім природним і соціальним світом розширюється психологічний простір, у якому вдосконалюється вибіркоче ставлення дитини до різних впливів, диференціюються моральні, інтелектуальні, естетичні почуття, поглиблюються емоційна чутливість, чуйність, прояв емпатії, розвивається сфера дискурсивного мислення, інтуїції.

• **Критерій Б** (*об'єкт діяльності та способи дії*)

Стосовно уявлень дитини дошкільного віку *про об'єкт і способи дії* доцільно зазначити, що в емоційно-особистісному спілкуванні для них характерно:

-перша підгрупа дітей демонструє увагу до головного об'єкта діяльності та аналізує умови спілкування (аналіз системи "людина—ситуація"). Така дитина не поспішає "говорити" і на початку встановлення контактів більше спостерігає за ініціювальними діями однолітків. Водночас за зовнішнім повільним темпом мовних дій у такого дошкільника виявляється якісна за мовним самовираженням адекватність спільної участі у спілкуванні з довколишніми дітьми;

-діти другої групи орієнтуються переважно на операції і способи дій. У ситуаціях спільних форм діяльності поспішають діяти: жестикулювати, говорити, всіма способами демонструвати бажання зацікавити партнера. Їхня ініціатива проявляється експресивно, яскраво, індивідуально, виразно. Разом з тим, без попереднього аналізу ситуації спілкування такі діти часто не вміють "вписуватись" у ситуацію. Це - причина несподіваного конфлікту або нерозуміння з боку довколишніх. Таким дітям особливо важливо допомогти навчитися співвідносити свої дії з орієнтуванням на обстановку й оточення, тому що їхні позитивні якості — особиста ініціатива, активність, захопленість, експресивність природної поведінки, - можуть бути причиною емоційного дискомфорту для інших дошкільників і самої дитини й, таким чином, знижувати потребу в спілкуванні з дітьми. З боку дорослих такі діти найчастіше потрапляють у розряд "порушників дисципліни", їх прагнуть "поставити в рамки" вимог, нав'язати чужий стиль поведінки, чим руйнують індивідуальність мовної поведінки маляти;

-діти третьої групи найчастіше мають уявлення про продукт і мету діяльності. Тому в поєднанні з одночасною спрямованістю на об'єкт і дії вони найгармонійніші у мовному спілкуванні з довколишніми. Схеми їхньої поведінки у спілкуванні з однолітками: *ціль—суб'єкт (людина)—дія, мета—суб'єкт (людина), мета-операція.*

В умовах формування суб'єктних (міжособистісних) стосунків саме ця група дітей виявляє найвищий рівень комунікативних здібностей. Мовна поведінка таких дітей завжди динамічно співвідноситься з умінням швидко і високоякісно проводити аналіз - синтез і генералізацію взаємин системи "людина-ситуація". Водночас зазначена якість, що є ядром комунікативно-мовленнєвих досягнень, вчить дитину в процесі комунікації перебудовувати індивідуальні способи та дії щодо необхідного продукту або мети.

Це відбувається тому, що розуміння дій іншого учасника за наявності емоційно значущої мети і форми контакту така дитина сприймає як умову виконання власної дії. Інакше кажучи, для дитини, яка володіє високим рівнем

комунікативно-мовленнєвих досягнень, емоційно-особистісна форма спілкування двічі виконує свою позитивну роль » забезпечує швидке "включення" та психологічний комфорт у реальній ситуації спілкування та водночас стимулює до більшої варіативності індивідуальних способів побудови й перебудування невербальних і мовних дій, що забезпечують успішність спільно прийнятої мети взаємодії.

Така ситуація пояснює причину і, можливо, джерело високого рівня розвитку комунікативно-мовленнєвих здібностей і рівня пізнавальних дій, що доволі часто спостерігається в дітей у практиці виховання. Спільність виникає у процесі побудови спільної дії, відіграє вирішальну роль у розширенні сфери застосування індивідуальних дій і перебудові запропонованих або зафіксованих схем дій.

- **Критерій В в оцінці діяльності** (*зв'язок діяльності з ширшою ситуацією < взаємодії зі світом*)

Цей критерій зумовлює вимоги до продукту або процесу діяльності, сформованість емоційно-особистісної форми спілкування дитини з однолітками та дорослими, яскраво демонструє свої: переваги. Вміння взаємодіяти в парах і групах змінного складу на основі дружніх стосунків, симпатій, особистісної прихильності забезпечує результативність та успіх у навчально-пізнавальних й ігрових завданнях. Форма організації спільної дії, забарвлена емоційно вираженим ставленням доброзичливості, підтримки і любові, є психологічно найсприятливішою формою комунікації) для дошкільника і стає головним каналом трансляції історично сформованих схем дії (пізнання), що їх засвоює дитина при взаємодії з людьми. Основою походження пізнавальних дій, що виявляються у спілкуванні, є аналіз учасниками форми взаємодії, способів вираження та координації індивідуальних дій, перебудування й наступне планування нових способів, адекватних цілям і завданням комунікації. Особистісну значущість і цінність набуває для дитини сама форма емоційно забарвленого контакту. Така форма спілкування часто стає для дітей самоціллю і проявляється в обговореннях, бесідах, розмовах на теми, не пов'язані її змістом

поточної діяльності (малювання, конструювання тощо). Говоріння-слухання з партнерами, які забезпечують емоційний психологічний комфорт, є постійною формою прояву предметної активності дітей. У такій групі дитячого садка дошкільники змістовно і багато говорять, не лише спонукувані діловими й пізнавальними мотивами в різних ситуаціях взаємодії, а й демонструючи потребу в спілкуванні з однолітками, інтерес до людини. Ціннісна орієнтація на однолітка є спонукальною силою і мотивує форму емоційно-особистісного контакту, що, своєю чергою, сприятливо позначається на збільшенні ділових та пізнавальних форм співпраці дітей дошкільного віку.

Параметри загальної структури діяльності й емоційно-особистісної форми спілкування зіставлено для демонстрації взаємовпливу і значущості емоційно-особистісного спілкування на психічний розвиток дошкільника. Зазначені новоутворення характеризують зміни в діяльності, свідомості, особистісному розвитку. Цей взаємозв'язок запропонований з метою акцентованої уваги психологів, педагогів, батьків до необхідності цілеспрямованого формування емоційно-особистісної форми спілкування дитини з дорослими та однолітками. Саме в цій формі спілкування розвиваються й удосконалюються невербальний репертуар і контактовстановлювальні способи спілкування, що є важливими для подальших форм взаємодії та вдосконалення структури пізнавальної діяльності людини.

Розуміння взаємозв'язку означених психологічних досягнень необхідне тому, що становлення й ускладнення форм комунікативно-мовленнєвої діяльності сприяє виникненню узагальнених компонентів структури будь-якої діяльності й таким способом визначає особливості її перебігу в різних варіантах, поєднаних із комунікацією, підвищує ефективність взаємодії в усіх формах життєдіяльності дошкільника в родині та в дитячому садку.

Додаток Д.

Малюнки дітей п'ятого року життя на тему «Неіснуюча тварина»